

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Bakalářská práce

2021

Anna Levkova

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Oranžová revoluce na Ukrajině v roce 2004: revoluce dle příručky?

Bakalářská práce

Autor práce: Anna Levkova

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Jan Šír, Ph.D

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. května 2021

Anna Levkova

Bibliografický záznam

LEVKOVA, Anna. *Oranžová revoluce na Ukrajině v roce 2004: revoluce dle příručky?* Praha, 2021. 51 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Šír, Ph.D.

Rozsah práce: 81 133 znaků včetně mezer

Abstrakt

Tato bakalářská práce pojednává o oranžové revoluci na Ukrajině ve světle teorie nenásilného odporu. První část práce je věnována širokému, obecnému pojetí problematiky nenásilného odporu a slouží jako teoretický rámec. Soustřeďuje se přitom především na pragmatický přístup k nenásilí. Jedním z odborníků, kteří se zabývali pragmatickým přístupem, je Gene Sharp. Právě Sharpova teorie nenásilného odporu je klíčovou pro tuto práci. Druhá část práce přibližuje Sharpovu teorii. Vychází z jeho knihy *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*, jejíž obsah má být posuzován jako příručka pro uvedení nenásilného odporu do praxe. Třetí část práce se zabývá analýzou sociálních a politických události, které se odehrály na Ukrajině během podzimu a zimy roku 2004 a vešly ve známost jako oranžová revoluce. Analytická část částečně zkoumá i události, které předcházely oranžové revoluci. Zaměřuje se na identifikaci autorkou vymezených definičních znaků Sharpovy teorie nenásilného odporu za účelem ověření, zda publikace *From Dictatorship to Democracy* mohla být použita organizátory oranžové revoluce jako návod pro aplikaci nenásilného odporu.

Abstract

This bachelor's degree thesis deals with the Orange Revolution in the light of the theory of non-violent resistance. The first part of the thesis is devoted to the broad, general conception of the issue of non-violent resistance and serves as a theoretical framework. However, the study focuses primarily on a pragmatic approach to non-violence. One of the world's foremost experts on pragmatic approach to nonviolent action was Gene Sharp. Sharp's theory of nonviolent resistance is crucial for the thesis. In the second part the Sharp's theory is described. Emphasis is placed on the information contained in his book *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*, which is considered to be a guide for non-violent resistance to be applied in practice. The third part of the work deals with the analysis of social and political events that took place in Ukraine in the autumn and winter of 2004 and are now known as the Orange Revolution. The analysis focuses on the defining characters of Sharp's theory of nonviolent resistance, identified by the author of the thesis, in order to verify whether the publication *From Dictatorship to Democracy* could have been used by Orange Revolution organisers as a guide to the application of non-violent resistance.

Klíčová slova

Nenásilný odpor, civilní odpor, nenásilí, protest, Gene Sharp, oranžová revoluce, Ukrajina

Keywords

Non-violent resistance, civil resistance, nonviolence, protest, Gene Sharp, Orange revolution, Ukraine

Title

Orange Revolution in Ukraine in 2004: A Revolution According to a Manual?

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Janu Šírovi, Ph.D. a vedoucímu bakalářského semináře prof. PhDr. Michalu Kubátovi, Ph.D. za jejich ochotný a vstřícný přístup, odborné vedení a cenné připomínky při psaní této práce.

Obsah

Úvod	2
1. Nenásilný odpor – teoretický rámec	6
1.1 Přístupy k teorii nenásilného odporu	7
1.2 Principiální přístup a jeho nedostatky	9
1.3 Pragmatický přístup Gena Sharpa	10
2. Teorie nenásilného odporu dle Sharpa	12
2.1 Základní principy nenásilného odporu dle Sharpa	13
2.2 Metody a mechanismy nenásilného odporu	14
2.3 Strategie a dynamika nenásilného odporu	16
3. Analytická část – případ „oranžová revoluce“ na Ukrajině	19
3.1 Kučmův režim a jeho slabiny	20
3.2 Ukrajina bez Kučmy! a Povstaň, Ukrajině! – cvičný pokus o aplikaci nenásilného odporu	24
3.3 Zdroje nespokojenosti společnosti a lídři oranžové revoluce	26
3.4 Oranžová revoluce – metody a mechanismy nenásilného odporu	30
Závěr	36
Summary	38
Použitá literatura	40
Teze bakalářské práce	43
Seznam příloh	46
Přílohy	47

Úvod

Přechod k demokratickým režimům ve státech bývalého východního bloku probíhal zpravidla nenásilně. Jako příklad lze uvést sametovou revoluci v Československu v roce 1989. K podobným procesům docházelo i v jiných státech, jejichž společnost usilovala o demokratizaci politického režimu. V této souvislosti jsou velice známé události, jimž se dostalo pojmenování „barevné revoluce“¹. Sérii tzv. „barevných revolucí“ probíhajících v letech 2000–2005 zahájila buldozerová revoluce v Jugoslávii (2000). Dále se sem řadí revoluce růží v Gruzii (2003), oranžová revoluce na Ukrajině (2004)², tulipánová revoluce v Kyrgyzstánu (2005). Existuje vícero interpretací těchto událostí. Jedna z nich je založena na představě, že za těmito událostmi stojí především aktéři hájící mocenské zájmy USA a EU. Tato interpretace je typická především pro ruskojazyčné prostředí. V ruském jazyce byla vydána řada publikací zabývajících se „barevnými revolucemi“, coby produktem činnosti domnělých tajných agentů Západu, jejichž cílem je rozvrátit Rusko a jeho spojence. Jako příklad lze uvést publikační produkci z nakladatelství Jevropa, založeného roku 2005 v Moskvě. Autoři těchto knih se často zmiňují o americkém politologu Gene Sharpovi (1928–2018), kterého zároveň uvádějí jako „duchovního otce barevných revolucí“. Gene Sharp údajně vypracoval příručku, podle níž tyto „revoluce“ byly provedeny. Autorku dané bakalářské práce zaujala tato interpretace událostí, která se mj. vztahuje k politickému vývoji na Ukrajině. Oblast východní Evropy a její dějiny jsou autorce blízké, proto se rozhodla věnovat tomu větší pozornost.

Oranžová revoluce se řadí k významným událostem v moderních dějinách Ukrajiny, neboť na roky dopředu ovlivnila politický vývoj této země. S touto událostí je spojena i revoluce další, která se odehrála relativně nedávno a je známa jako Euromajdan. Tyto dvě události lze interpretovat jako projev občanské neposlušnosti a mohou být charakterizovány

¹ S tímto pojmenováním se lze setkat převážně v ruských zdrojích, díky nimž se rozšířilo a je běžně přejímáno a překládáno do jiných jazyků. Autorka však k tomu přistupuje kriticky a používá uvozovky při psaní daného názvu, neboť se nejedná o pojem, ale o pojmenování, které je zatíženo politickým podtextem. Ruští autoři totiž charakterizují „barevné revoluce“ zpravidla jako pokusy o nezákonný převrat řízené USA a EU.

² Samotný název „oranžová revoluce“ vznikl během protestních akcí v Kyjevě a bleskově se rozšířil, především díky médiím. „Revolučnost“ dané události je však velice pochybná, neboť na Ukrajině nedošlo ani k žádným razantním změnám v politickém systému nebo ekonomice, ani k zásadním sociálním reformám. Autorka se domnívá, že se nejspíše jedná o tzv. žurnalismus. Barevná složka obsažená v názvu navíc přímo evokuje asociaci s pojmenováním „barevná revoluce“, které je zavádějící. Pro psaní názvu „oranžová revoluce“ autorka zvolila variantu bez uvozovek a s malým písmenem, neboť se pochopitelně jedná o obrazné pojmenování, jako v případě sametové revoluce. Případné použití slova „revoluce“ v této práci se bude vztahovat k pojmenování události a nenese v sobě smysl související s radikální změnou společenského a politického uspořádání.

pozitivně i negativně. Například běloruský prezident Alexandr Lukašenko na ně vzpomínal (v negativním podání) v souvislosti s masovými protesty, které v současnosti probíhají v Bělorusku téměř rok (od května 2020), a nezapomněl ani na jistou „Sharpovu příručku“³. Gene Sharp se zabýval nenásilným odporem, jehož projevy byly patrné během oranžové revoluce a které nyní lze sledovat i v Bělorusku (a nejen tam). Problematika, které se věnoval Sharp, je tedy stále aktuální. Autorka této práce si proto klade za cíl zjistit, zda Gene Sharp skutečně vypracoval učení, které mohlo být vzato za základ pro strategii hnutí odporu během oranžové revoluce na Ukrajině v roce 2004.

Práce má podobu případové studie, obsahuje část teoretickou a analytickou. Autorka používá tuto metodologii za účelem testování teorie nenásilného odporu a ověření, nakolik našla uplatnění v praxi. Práce se skládá ze tří kapitol. V první kapitole se autorka bude věnovat teorii nenásilného odporu. Rozsahové limity této práce nedovolují podrobně vysvětlit teorii nenásilného odporu a odvodit univerzální definici „nenásilí“. Autorka však považuje za nezbytné představit základní teoretický rámec, který poslouží jako úvod do problematiky nenásilného odporu. Pro zjednodušení autorka bude vycházet z obecné definice, která propojuje synonymická pojmenování nenásilného způsobu kladení odporu.

Gene Sharp je pochopitelně jenom jedním z mnoha teoretiků, kteří se zabývali nenásilím, coby způsobem kladení odporu. Dřívějšími známými teoretiky, kteří se navíc pokusili o uvedení svých teorií do praxe, jsou Mohandas K. Gandhi (1869–1948) a Martin Luther King (1929–1968). Někteří teoretici se pokusili o vylepšení jejich přístupu k nenásilí, který stál především na morálních principech. Nyní se proto můžeme setkat s různými přístupy k nenásilí, s čímž souvisí i výskyt mnoha pojmenování nenásilného způsobu boje. Rozsahové limity práce nedovolují autorce popsat všechny přístupy, proto vyjmenuje pouze základní, které napomohou lepšímu porozumění teoretického přístupu Gena Sharpa. Pro tyto účely autorka zvolila zejména publikaci Roberta J. Burrowese, *The Strategy of Nonviolent Defense: a Gandhian Approach*⁴, která pojednává o různých přístupech k nenásilí. Další publikace, která se zabývá problematikou definování nenásilí, je *Toward Research and Theory Building in the Study of Nonviolent Action*⁵. Velice přehledným a

³ „Sem etapov scenarija po uničtoženiju Belarusi – Lukašenko rasskazal ob istinnych zamyslach opponentov“, *Belta*, 16. září 2020, <https://www.belta.by/president/view/sem-etapov-stsenarija-po-unichtozheniju-belarusi-lukashenko-rasskazal-ob-istinnyh-zamyslah-opponentov-406999-2020> (staženo 20. dubna 2021).

⁴ Robert J. Burrowes, *The Strategy of Nonviolent Defense: a Gandhian Approach* (Albany: SUNY Press, 1996).

⁵ Ronald M. McCarthy a Christopher Kruegler, *Toward Research and Theory Building in the Study of Nonviolent Action* (Massachusetts: The Albert Einstein Institution, 1993).

informativním zdrojem je encyklopedie nenásilného odporu *Protest, Power and Change: an Encyclopedia of Nonviolent Action from ACT-UP to Women's Suffrage*⁶, která kromě základních teoretických poznatků nabízí i příklady z praxe. O příkladech nenásilného způsobu boje se lze dočíst v knize *Civil Resistance and Power Politics: the Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*⁷, která mj. obsahuje kratší kapitolu věnovanou oranžové revoluci.

Po vytvoření stručného teoretického rámce se autorka zaměří na Sharpovu teorii, z níž odvodí definici a hlavní principy fungování nenásilného odporu v praxi. Vzhledem k tematickému zaměření práce bude autorka pracovat především s publikacemi samotného Sharpa. Podrobným rozбором Sharpova díla autorka usiluje o to, zjistit, zda vůbec obsahuje nějaký „návod“ nebo alespoň základní model, který by pomohl zrealizovat „barevnou revoluci“ (jak tvrdí ruští propagandisté). Klíčovou pro potřeby této práce bude publikace *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*⁸, která je často uváděna jako jakási „příručka“. Dle autorčina názoru, zmíněná publikace představuje zhuštěný přehled základních idejí Gena Sharpa, jež byly podrobněji vysvětleny v jeho publikacích *The Politics of Nonviolent Action (Part I–III)*⁹ a *There are Realistic Alternatives*¹⁰. Na základě práce s těmito zdroji autorka se v rámci zpracování druhé kapitoly zaměří na hledání modelu Sharpovy teorie nenásilného odporu, který by mohl fungovat v praxi. Model poslouží jako základ pro vypracování analytické části, v níž autorka bude testovat Sharpovu teorii.

Analytická část, třetí kapitola, má za úkol zjistit, nakolik Sharpův model, odrážející hlavní principy fungování nenásilného odporu, našel uplatnění v praxi. Jako případ pro testování byla zvolena oranžová revoluce na Ukrajině v roce 2004. Analýza události bude provedena pomocí zpracování primárních a sekundárních zdrojů, které se zabývají dějinami Ukrajiny a především oranžovou revolucí. Velice přínosnou je kniha ukrajinského historika Heorhije

⁶ Roger S. Powers, William B. Voegelé, Christopher Kruegler a Ronald M. McCarthy, eds. *Protest, Power and Change: an Encyclopedia of Nonviolent Action from ACT-UP to Women's Suffrage* (New York: Routledge, 1997).

⁷ Adam Roberts a Timothy Garton Ash, eds., *Civil Resistance and Power Politics: the Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

⁸ Gene Sharp, *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation* (Cambridge, MA: Albert Einstein Institution, 2010).

⁹ Gene Sharp a Marina Finkelstein, ed., *The Politics of Nonviolent Action, Part One: Power and Struggle* (Boston: Porter Sargent Publishers, 1984), *The Politics of Nonviolent Action, Part Two: The Methods of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent Publishers, 1980), *The Politics of Nonviolent Action, Part Three: The Dynamics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent Publishers, 1985).

¹⁰ Gene Sharp, *There are Realistic Alternatives* (Boston: The Albert Einstein Institution, 2003).

Kasjanova *Ukrajina 1991–2007: narysy novitňoji istoriji*¹¹, která kromě popisu události a historického rámce obsahuje i charakteristiku hlavních interpretací oranžové revoluce. Dalším ukrajinským historikem, který se věnoval dané události, je Stanislav Kulčyckyj v práci *Ukrajinská revolucija*¹². Kulčyckyj je zároveň spoluautorem učebnice dějin Ukrajiny *Istorija Ukrajiny Dovidnykovyj posibnyk dlja abiturijentiv ta školjariv*¹³. Autorka také použije učebnici dějin od Olexandra Voronjanského – *Istorija Ukrajiny*¹⁴. V publikacích *Ukrajina 2004: Podiji, dokumenty, fakty Tom I-III*¹⁵ a *Chronika „oranževoj“ revoljucii*¹⁶ je věnována pozornost bezprostředně průběhu události a chronologii. Chronologie je dodržena i v poněkud netypické publikaci *My jdemo!*¹⁷, která má podobu fotoalba. Autorka bude pracovat i s anglicky psanými publikacemi odborníků na východní Evropu a postsovětský prostor. Patří mezi ně Andrew Wilson, Taras Kuzio, Paul D'Anieri, Lucan Way, Anders Åslund, Keith A. Darden. Analytická část však není časově omezená pouze na oranžovou revoluci, ale bude zahrnovat i specifické informace o politickém vývoji na Ukrajině, jenž předcházel vybrané události.

Tento postup a zdroje byly zvoleny za účelem zodpovězení klíčové výzkumné otázky dané práce – totiž zda oranžová revoluce, a do jaké míry, byla projevem nenásilného odporu, který naplňuje model dle teoretické „příručky“ Gena Sharpa.

¹¹ Heorhij Kasjanov, *Ukrajina 1991–2007: narysy novitňoji istoriji* (Kyjiv: Naš čas, 2008).

¹² Stanislav Kulčyckyj, *Ukrajinská revolucija* (Kyjiv: Heneza, 2005).

¹³ Stanislav Kulčyckyj, Jurij Mycyk a Vitalij Vlasov, *Istorija Ukrajiny Dovidnykovyj posibnyk dlja abiturijentiv ta školjariv* (Kyjiv: Litera LTD, 2008).

¹⁴ Olexandr Voronjanskyj, *Istorija Ukrajiny* (Charkiv: Parus, 2011).

¹⁵ Volodymyr Lytvyn, *Ukrajina 2004: Podiji, dokumenty, fakty Tom I-III* (Kyjiv: 3 Media, 2005).

¹⁶ Daniil Janevskij, *Chronika „oranževoj“ revoljucii* (Charkov: Folio, 2005).

¹⁷ Vjačeslav Brjuchoveckyj, *My jdemo! We are Marching!* (Kyjiv: Kyjevo-Mohyljanska akademija, 2005).

1. Nenásilný odpor – teoretický rámec

Civilní rezistence, nenásilný odpor, nenásilný boj, nenásilná akce, nenásilné hnutí, pasivní odpor, civilní odpor, politický vzdor, moc lidu (people power), občanská neposlušnost. Těchto názvů se používá pro pojmenování sociálně-politických akcí odporu, jejichž účastníci nepoužívají násilí. Civilní rezistence zahrnuje řadu rozsáhlých a dlouhodobých aktivit, jejichž cílem je zpochybnit určitou moc, násilí, politiku nebo režim, vyjádřit nesouhlas s nimi (proto je označována jako „rezistence“). Přívlastek „civilní“ napovídá, že tyto aktivity vykonávají sami občané (nejsou tedy řízené vládní institucí) a že cíle hnutí vyplývají z požadavků společnosti. K dosažení těchto cílů jsou používány nenásilné, neválečné způsoby kladení odporu. Občanský odpor operuje prostřednictvím několika mechanismů změny, které nejsou ohraničené pouze pokusy oslovit protivníka, ale mohou zahrnovat i nátlak a donucení. Cílem mnoha kampaní je zapříčinit rozkol uvnitř režimu a zběhnoutí části jeho elit k hnutí odporu, tedy podrývat oporu režimu.¹⁸

Nenásilný odpor je velice rozšířeným jevem, velký počet příkladů ve světové historii je tomu důkazem. Historické výzkumy popisují podobné vzorce lidského chování i u tak odlišných sociálních skupin jako členové středověkých cechů, afroameričtí otroci nebo Angličanky z vyšší společenské třídy. S nenásilím, coby způsobem kladení odporu, se můžeme setkat i v současnosti. Jde o aktivity jako například demonstrace, stávky nebo protestní pochody. Nenásilné akce se vyskytují po celém světě, napříč sociálními a politickými systémy. Zdá se, že žádný politický režim není odolný vůči tomuto způsobu boje, ať už se jedná o represivní režimy nebo o ty demokratické.¹⁹

Definování pojmu a hledání jeho příkladů v praxi je problematické v tom, že některé kampaně, které by se na první pohled mohly zdát nenásilné, v určitém kontextu nemusejí být jako takové vnímány. Jedná se především o ty případy, kdy nenásilné metody jsou aplikovány takovým způsobem, že ve výsledku vedou k ubližování na zdraví, ztrátě na životech, zkrátka k násilí. Může k tomu dojít například v důsledku stávky zaměstnanců nemocnice, když se nezajistí alternativní poskytnutí péče pacientům.²⁰

Další problém představuje velké množství přístupů k dané problematice, s čímž souvisí velké množství pojmenování pro nenásilný způsob kladení odporu a velké množství

¹⁸ Roberts, *Civil Resistance and Power Politics*, 2–3.

¹⁹ McCarthy, *Toward Research and Theory Building in the Study of Nonviolent Action*, 1.

²⁰ Roberts, *Civil Resistance and Power Politics*, 4.

definice pro konkrétní pojmenování.

1.1 Přístupy k teorii nenásilného odporu

Existuje několik způsobů, jak přistupovat k teorii nenásilného odporu. Větší pozornost tomu věnoval Robert J. Burrowes. Jak již bylo dříve řečeno, nenásilný způsob obrany má mnoho názvů. Burrowes operuje s pojmy „civilian-based defense“, „social defense“, „nonmilitary defense“ a „civilian defense“. Znějí dost podobně, ale liší se svým přístupem k definování nenásilí.²¹ Autorka bude i nadále používat anglickou variantu pojmenování, aby se vyvarovala nepřesností překladu a použití pojmů, které jsou v češtině významově jinak zatíženy a narušovaly by logiku výkladu.

Pojmy civilian-based defense a social defense představují dva základní koncepty nenásilného odporu. K akademikům, kteří pracují s pojmem civilian-based defense patří například Christopher Kruegler, King Hall, Adam Roberts a Gene Sharp. Ti považují civilian-based defense za funkční náhradu vojenské obrany a domnívají se, že by měla být oddělena od ostatních způsobů kladení odporu. Podle Sharpa, hlavního zastávce tohoto přístupu, je daný způsob odporu obranou civilistů, kteří používají nenásilných prostředků boje. Jedná se o určitou strategii, jejímž cílem je odstrašit a odrazit vojenskou invazi, okupaci a vnitřní převrat bez použití vojenské síly.²² Civilian-based defense si ponechala národní a územní zaměření obrany vojenské, jejímž cílem je chránit národní stát s jeho územím a vládou. Jedná se tedy o alternativní obranný systém, v němž by nenásilný odpor civilistů spolu s ekonomickými a diplomatickými sankcemi plně nahradil nebo posílil vojenské zbraně, jakožto prostředek pro obranu před nežádoucí vnitřní a vnější vojenskou agresí. Takovýto způsob kladení odporu má čistě strategický základ, nikoliv morální. S definováním pojmu souvisí i způsob definování násilí. Proponenti civilian-based defense používají zjednodušenou definici násilí, coby přímého fyzického ublížení nebo hrozby, že k takovému ublížení dojde. Z tohoto důvodu se v případě aplikace civilian-based defense připouští např. klamání nebo sabotáž, což je často spojováno s vojenskou strategií. Stejně jako ve vojenských postupech, civilian-based defense vyžaduje řízení (lídra nebo skupinu, která povede hnutí). Tento způsob obrany počítá se svrchovaností vlády, zvažuje její reakci na kladení odporu a hlavním cílem je donutit vládu, aby vyhověla požadavkům hnutí

²¹ Burrowes, *The Strategy of Nonviolent Defense: a Gandhian Approach*, 4.

²² *Ibid.*, 5.

odporu.²³

Zastánci social defense preferují širší definici násilí a nenásilí volí z jiných než strategických důvodů. Christine Schweitzerová, spoluzakladatelka německého Institutu pro mír a nenásilné řešení konfliktů (Institut für Friedensarbeit und Gewaltfreie Konfliktaustragung) a koordinátorka nenásilných hnutí, tvrdí, že social defense se zabývá nenásilnou obranou zaměřenou proti ohrožení fyzické a (nebo) kulturní existence národa a jeho práva na sebeurčení. Cílem social defense je chránit lid, nikoliv národní stát. Jedná se i o obranu hodnot důležitých pro demokratickou společnost (svoboda, rovnost apod.), proto je nezbytné vytvořit podmínky, ve kterých mohou být všechny tyto hodnoty kultivovány a rozvíjeny. Julio Quan, aktivista bojující za lidská práva, definuje social defense jako způsob, jak vytvořit demokratickou vládu, která zaručí hospodářskou, sociální, politickou, ideologickou a ekologickou bezpečnost. Dle autorčina mínění, klíčovým je zde slovo „vytvořit“, nikoliv tedy něco zničit, právě tato mírumilovná povaha je podstatná pro social defense. Mírumilovnost a důležitost morálních hodnot se projevuje i v přístupu k násilí a metodách, jež volí proponenti social defense. Proto by zastánci tohoto způsobu boje, oproti zastáncům civilian-based defense, odmítli metody, jako je sabotáž apod. Proponenti social defense se orientují na společnost a její reakce na hnutí, usilují o strukturální změny ve společnosti.²⁴

Z výše uvedených definic lze odvodit několik aspektů, z nichž pramení rozdílné názory odborníků zabývajících se nenásilným odporem. Jedná se například o povahu násilí (přímá nebo strukturální), o způsoby a zacílenost obrany (kdo brání, kdo je bráněn a před čím, způsob organizace a aplikace obrany), či o charakter závazku k nenásilí (princiální nebo pragmatický). Tyto aspekty jsou určující při vývoji různých přístupů k nenásilnému způsobu boje. Nejčastěji se lze setkat s rozdělením teoretických přístupů k nenásilí na principiální a pragmatický.

Příznivci pragmatického přístupu volí nenásilí jako nejlepší možný prostředek k dosažení změny nebo pro vedení konfliktu. Konflikt je v takovém případě vnímán jako střet dvou stran s protichůdnými zájmy a účastníci nenásilného odporu jsou schopni opětovat újmu, kterou jim způsobila jiná strana (pochopitelně nenásilným způsobem).

Pro zastávce principiálního přístupu je důležitý především etický základ nenásilí, mohou

²³ Ibid., 154.

²⁴ Ibid., 154–156.

ho dokonce pojímat jako způsob života. Protivník je pro ně rovnocenným partnerem v boji za uspokojení potřeb společnosti jako celku. Strana volící principiální nenásilí přitom je ochotna se pro tento společný cíl obětovat, podstoupit utrpení a přijmout újmy, aniž by je opětovala.²⁵

1.2 Principiální přístup a jeho nedostatky

Nejznámějšími příznivci a šířiteli „učení“ o nenásilném boji, kteří ho navíc uvedli do praxe, jsou Mohandas K. Gándhí a Martin Luther King. O jejich přístupu k nenásilí se dnes mluví jako o „principiálním“, neboť je založen převážně na náboženských nebo etických principech. Stoupence tohoto přístupu nezajímá tolik úspěch nenásilných akcí, ale především možnost vyjádřit nesouhlas s vládní politikou nebo společenskými problémy. Může se jednat například o protesty proti otroctví, diskriminaci, válce apod. Zastánci násilného odporu na rozdíl od tzv. „principiálních“ aktivistů, usilující o prosazení svých zájmů, se nezdráhají působit utrpení a ztráty na životech. Zastánci principiálního pojetí rozlišují mezi jedincem a zlém, kterého se může dopustit, a snaží se těžit z morálních kvalit člověka.

Mohandas K. Gándhí a Martin Luther King úspěšně aplikovali teorii tzv. principiálního nenásilí na společenský konflikt a dosáhli zásadních změn bez použití násilí. Nicméně jejich principiální přístup obsahuje řadu nedostatků, které mnohdy překážejí v uvedení dané teorie do praxe. Problematickým se může jevit například odlišný názor na hlavní principy přístupu, které vyplývají z různých náboženství a systémů sekulární etiky. Nelze jednoznačně určit, zda principiální přístup je samostatnou ideologií, nebo ho lze propojit s politickými ideologiemi. Není jasné, na jaké spektrum situací a problémů lze aplikovat tento typ boje, za jakých politických režimů může být použit, zda může být účinný univerzálně. Zároveň v principiálních „učeních“ nelze jednoduše nalézt strategii nebo taktiku pro vedení nenásilného konfliktu.

Gándhí vyvinul specifický způsob vedení konfliktu, satyagraha. Dle jeho vzoru se mnozí následovníci pokusili rozšířit tento způsob kladení odporu, aby mohl posloužit jako alternativa násilí v boji za sociální změny, svržení diktatury, nastolení demokracie atd. Každý takový pokus však vyvolává pochybnosti, zda jsou zachovány základní principy

²⁵ Ibid., 5–6, 99–100.

Gándhího přístupu.²⁶

Kvůli zásadám, o něž se opírá principiální přístup Gándhího a Luthera Kinga, může vzniknout mylný dojem, že nenásilný odpor je nutně podmíněn náboženským, etickým nebo ideologickým přesvědčením. Podle Gena Sharpa ti, kdo se podílejí na nenásilných protestech, nemusejí být nutně pacifisty, ani nemusejí vycházet z výše zmíněných přesvědčení. Nenásilný typ odporu může být zvolen jednoduše i proto, že se zdá být efektivnější nebo snáz aplikovatelný.²⁷

Dalším omylem, který souvisí s pacifismem (základ principiálního přístupu), je představa, že rezistence se v praxi projevuje jako nečinnost. Podle Sharpa „nenásilná akce je obecný pojem zahrnující desítky konkrétních forem protestu, nespolupráce a intervence, přičemž ve všech případech aktivisté kladou odpor tím, že dělají nebo odmítají dělat určité věci a nepoužívají při tom násilí. Takže nenásilná akce, coby metoda, není pasivní. Není to nečinnost. Jedná se o akci, která není násilná.“²⁸

1.3 Pragmatický přístup Gena Sharpa

Gene Sharp je představitelem pragmatického přístupu. Pragmatický přístup vidí jako střední cestu mezi válkou (s použitím násilí) a pacifismem.²⁹ Zastánci této varianty usilují o uvedení nenásilného boje do praxe tak, aby byl co nejefektivnější a co nejuniverzálnější.

Dle tohoto přístupu je třeba rozvíjet občanský odpor obratně a strategicky, má-li být stejně efektivní jako násilné metody a plnit ty funkce ve společnosti, které dříve zajišťovaly ozbrojené složky (například policie nebo armáda). Klíčovou myšlenkou je, že násilí se lze zřeknout, jen pokud existuje životaschopná alternativa. Tento přístup může být kompatibilní s podporou konkrétních způsobů použití ozbrojené síly, v případě, že by se nenásilný civilní odpor ukázal jako nepraktický. Vzhledem k tomu, že tento přístup vidí nenásilný odpor jako náhradu ozbrojeného vystoupení, musí jej doplňovat určitá strategie, proto se můžeme setkat s označením „strategický nenásilný odpor“.

Gene Sharp udělal nejvíce pro rozpracování této myšlenkové tradice do soudržné teorie, díky čemuž se stala důvěryhodnou (oproti principiální teorii, která má řadu nedostatků).

²⁶ Powers, *Protest, Power and Change*, 357–360.

²⁷ Sharp, *Power and Struggle*, 70.

²⁸ *Ibid.*, 64.

²⁹ Gene Sharp, „Beyond Just War and Pacifism: Nonviolent Struggle towards Justice, Freedom and Peace.“, *The Ecumenical Review* 48, č. 2 (duben 1996): 233–250, <https://doi.org/10.1111/j.1758-6623.1996.tb03471.x> (staženo 25. března 2021), 240.

Sharp posílil význam své teorie pomocí analýzy politické moci, včetně analýzy diktátorských a totalitárních režimů. Jeho zajímavý pohled na nenásilné akce byl představen roku 1980 v předmluvě k práci *Social Power and Political Freedom*: „Koncept nahrazení násilných sankcí nenásilnými v řadě konkrétních situací není utopický. Do nějaké míry, která není všeobecně uznávána, k tomu již dochází v různých konfliktních situacích, dokonce na takové úrovni, že to dokáže ovlivnit domácí společnost a mezinárodní vztahy. Nenásilné sankce zdaleka nejsou utopické, jsou vybudovány na důležitých součástech naší minulosti a současnosti. Případy z minulosti jsou však pouze neopracované počátky alternativních nenásilných sankcí. Můžou být zdokonaleny a vyvinuty za účelem zvýšení jejich mocenského potenciálu, přizpůsobeny tak, aby naplňovaly skutečnou potřebu společnosti.“³⁰

Sharp definuje strategický nenásilný odpor jako „nenásilný boj, jenž je uplatňován podle strategického plánu, vypracovaného na základě analýzy konfliktní situace, silných a slabých stránek soupeřících skupin, povahy, schopností a požadavků techniky nenásilné akce, a zejména strategických principů tohoto typu boje“.³¹

³⁰ Roberts, *Civil Resistance*, 8–9.

³¹ Sharp, *There are Realistic Alternatives*, 38.

2. Teorie nenásilného odporu dle Sharpa

Sharp ve svých publikacích klade důraz na tzv. „nenásilnou akci“. Podle Sharpa nenásilná akce označuje metody protestu, nespolupráce a intervence aplikované bez použití násilí, a to buď pomocí odmítnutí provádět očekávané a požadované úkony, nebo prostřednictvím vykonávání činů, které jsou zakázané nebo jejichž vykonání se neočekává, také je možná kombinace obou.³² Tyto akce mohou být prováděny za účelem změny politického režimu, zejména svržení diktátorských režimů, a nastolení demokracie.

Cesta násilí je, dle Sharpova mínění, nevýhodná v tom, že diktátor (obecně jakákoliv vláda) v takovém případě disponuje větší silou a je připraven na případný (proti) útok. Partyzánská válka, směřovaná vůči režimu, má také své nevýhody – velké lidské ztráty, dlouhé trvání, hrozba násilného přesídlení obyvatelstva, riziko vzniku nové utuženější diktatury. Ani vojenský převrat není bezpečným způsobem odstranění diktatury, neboť nová vláda, po získání moci, se může začít chovat ještě víc nedemokraticky než předchozí. Volby nejsou efektivním způsobem svržení nedemokratického režimu, protože opozice buď nemá šanci být zvolena, nebo je ignorována a postupně likvidována po zvolení. Opravdový diktátor totiž nemůže připustit volby, které by odstranily jeho režim. Podpora hnutí odporu směřující ze zahraničí je nespolehlivá, například proto, že zahraniční aktéři sledují především ekonomické a politické zájmy vlastních států a mohou se snadno vzdát svých slibů. Vnější zásah do vnitřních záležitostí je zpravidla účinný v případě, že hnutí odporu již získalo pozornost a solidaritu mezinárodní společnosti. V takovém případě mezinárodní společenství může vyjádřit hnutí svou podporu například uvalením embarga, sankcemi, vyloučením z mezinárodních organizací, přerušením diplomatických styků apod. Utiskovaná společnost se tedy musí ujmout svého osvobození sama, to je neúčinnější cestou ke svobodě.³³ Nenásilná akce se jeví jako účinný prostředek, který lze použít k dosažení těchto cílů. Varianta vyjednávání u kulatého stolu je, pochopitelně, také nenásilná. Sharp však varuje před nejistotami, které tato varianta může přinést. Dohoda sjednaná u kulatého stolu například nezaručuje, že ji obě strany budou v budoucnu dodržovat. Kromě toho, obě strany musí v něčem ustoupit, ale lze jen těžko hledat kompromisy, pokud se jedná o lidská práva a svobody. Kulatý stůl se tak může stát jednoduše pastí pro opozici, kde získá spoustu příslibů, ale nedosáhne svých původních cílů. Varianta vyjednávání nepřipadá v úvahu, pokud původním cílem bylo svržení

³² Ibid., 34.

³³ Sharp, *From Dictatorship to Democracy*, 4–7.

režimu.³⁴

2.1 Základní principy nenásilného odporu dle Sharpa

Politická moc je klíčovou pro vybudování a konsolidaci jakéhokoliv režimu. Gene Sharp vyčleňuje šest základních zdrojů politické moci, o které se režim opírá. Jsou to: autorita, lidské zdroje, dovednosti a znalosti, nehmotné faktory, materiální zdroje, sankce.

Autorita zajišťuje legitimitu režimu. Čím větší autoritu získá vláda, tím loajálnější je společnost vůči ní. Moc vlády přímo závisí na počtu osob, které jsou vůči ní loajální, poslušné, spolupracují s ní a pomáhají jí, proto jsou lidské zdroje důležité. Stejně tak jsou důležité dovednosti a znalosti těchto osob – schopnosti podřízených, jichž režim může aktivně využívat pro vlastní potřeby. Nehmotné faktory tvoří další zdroj politické moci. Myslí se tím psychologické a ideologické faktory, které hrají důležitou roli v podřízení společnosti. Přítomnost nebo absence společné víry, ideologie, závazků přímo ovlivňuje vztah mezi vládcem a společností. K materiálním zdrojům se řadí zdroje, které zajišťují ekonomickou stabilitu, přírodní zdroje, finanční zdroje, dopravní prostředky, prostředky komunikace apod. Posledním zdrojem politické moci jsou sankce – nástroj donucení, tresty reálné nebo tresty, které hrozí v případě nespolupráce.³⁵

Tyto zdroje zaručují efektivní vládnutí a jsou silným, ale zároveň i slabým místem režimu. Můžeme z toho odvodit, že spolupráce společnosti s vládou je klíčovým faktorem zajišťujícím fungování režimu. V případě nespolupráce přestává být režim funkčním. Základním principem nenásilného boje je blokování přístupu režimu ke zdrojům moci. Režim není schopen účinně fungovat bez těchto nástrojů a dříve nebo později padne.³⁶

Dalším principem nenásilného boje je hledání *slabých míst režimu*. Pokud se účastníkům odporu podaří účinně zaútočit na tato místa, režim bude výrazně oslaben. Sharp identifikoval celkem sedmnáct možných „slabin“ diktátorského režimu.³⁷ Diktatura je ohrožena například proto, že lidé mohou přestat spolupracovat, plnit své povinnosti a vykonávat svou práci. Za další slabinu režimu lze považovat skutečnost, že lidské a jiné zdroje, které již byly použity pro vykonávání určitých funkcí, lze jen stěží přeorientovat na plnění nových úkolů a cílů. Režim také mohou ohrozit vnitřní institucionální konflikty a osobní soupeření a zášť politiků. Jednotlivé skupiny, například policisté nebo ozbrojené

³⁴ Ibid., 9–11.

³⁵ Sharp, *Power and Struggle*, 10–12.

³⁶ Sharp, *From Dictatorship to Democracy*, 18–20.

³⁷ Ibid., 26–27.

složky, mohou začít jednat ve vlastním partikulárním zájmu. Společnost se může časem přeměnit na apatickou, skeptickou nebo dokonce nepřátelskou vůči režimu. Na příkladu zmíněných slabin lze vyhledat podobné slabiny každého režimu a v případě potřeby na ně zaútočit. K nenásilné akci jsou však zapotřebí příslušné metody.

2.2 Metody a mechanismy nenásilného odporu

Nenásilný způsob boje je komplikovanější a různorodější než ozbrojený. Místo násilí mohou být použity psychologické, sociální, ekonomické a politické nástroje. „Zbraní“ se v tomto případě stávají protesty, stávky, odmítnutí spolupráce, bojkot, neloajlnost, people power atd.

Gene Sharp rozepsal celkem 198 metod nenásilného odporu, o nichž se podrobněji lze dočíst v jeho knize *The Politics of Nonviolent Action, Part Two: The Methods of Nonviolent Actions*.³⁸ Sharp tyto metody rozděluje do tří zastřešujících kategorií: *protest a přesvědčování, nespolupráce a nenásilná intervence*.³⁹ Seznam s přehledným řazením je umístěn v příloze (viz Příloha č. 1: Metody nenásilné akce).

První kategorie metod nenásilného odporu zahrnuje především protesty, které aktivně používají symboliku nebo humor. Mohou to být například přehlídky, pochody, hlídky, symbolické akce, procesí, veřejné proslovy, zpěv, pouliční karneval, kreslení karikatur, parodování, pseudo-volby, skupinové nebo hromadné petice, otevřené dopisy apod. Celkově Sharp vyjmenoval 54 metod tohoto druhu nenásilného odporu, jejichž cílem je vyjádřit nesouhlas se stávajícími pořádky ve státě a ukázat míru podpory, kterou disponuje opozice.⁴⁰

Druhá kategorie, nespolupráce, se dělí na tři podkategorie. První je sociální nespolupráce, která zahrnuje celkem 16 metod (občanská neposlušnost, studentské stávky, hijrat neboli emigrace jako protest apod.). K druhé podkategorii se řadí ekonomická nespolupráce. Ta zahrnuje 26 způsobů bojkotování (např. bojkoty prováděné spotřebiteli, pracujícími a zaměstnanci, uválení embarga mezinárodními partnery) a 23 způsoby stávkové činnosti (např. průmyslové stávky, nepříchod do práce, práce přesně podle popisu práce, hromadné podání výpovědi apod.). Třetí podkategorii tvoří politická nespolupráce – 38 metod (bojkotování voleb, odmítnutí státních zaměstnanců pomáhat představitelům vlády

³⁸ Sharp, *The Politics of Nonviolent Action, Part Two: The Methods of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent Publishers, 1980).

³⁹ Sharp, *From Dictatorship to Democracy*, 79–87.

⁴⁰ Sharp, *The Methods of Nonviolent Action*, 117–119.

například zanedbáváním administrativních povinností). Jak již bylo poznamenáno v podkapitole o základních principech nenásilného odporu – odmítnutí spolupráce přímo ohrožuje stabilitu a fungování režimu.

Třetí kategorií se rozumí metody nenásilné intervence s použitím psychologických, fyzických, sociálních, ekonomických, politických nátlakových prostředků, jako je hladovka, nenásilná okupace budov či územních ploch nebo paralelní samospráva (celkem 41 metoda). Tato skupina vyžaduje určitou odvahu ze strany aktivistů, neboť hrozí sankcemi ze strany vlády.⁴¹ Avšak i krutého násilí ze strany vlády lze využít jako nástroje pro podryvání reputace režimu. Krutosti neprávem spáchané na civilním obyvatelstvu lze zdokumentovat a rozšířit například pomocí médií. Opozice tak, v podstatě, opětuje zásah vlády zcela nenásilným způsobem, a přitom získá ještě víc stoupenců a také mezinárodní pozornost. Tuto techniku Sharp pojmenoval „politické jiu-jitsu“.⁴² Podmínkou aplikace politického jiu-jitsu je zachování nenásilných způsobů boje ze strany hnutí odporu.

Všechny Sharpem vyjmenované metody lze kombinovat, aplikace jenom jedné nepovede k žádné změně. Po aplikaci metod nenásilné akce by mělo dojít ke změně poměru sil (v případě, že odpor probíhá zdařile). Vláda by tedy postupně ztrácela loajální část obyvatelstva, opozice naopak získávala stále více stoupenců. Sharp definoval čtyři mechanismy změny mocenských vztahů. Prvním z nich je *konverze* – nejméně pravděpodobný mechanismus. K té dochází tehdy, když příslušníci protistrany byli pohnuti utrpením odvážných účastníků nenásilného odporu, proti nimž byly použity represe, nebo když se přesvědčili o spravedlivosti činů hnutí a začali se ztotožňovat s jejich názory.

Ke změně postojů a přesvědčení protistrany však dochází jen zřídka. V závislosti na tom, jak se mění poměr sil ve prospěch demokratické opozice, mohou se projevit další tři mechanismy změny mocenských vztahů: *akomodace, nenásilný nátlak a dezintegrace*.

Akomodace nastává, když požadavky protestujících nepředstavují hrozbu pro režim a částečně mohou být splněny, aniž by zničily jeho základ. Kromě toho protestující získávají stále více příznivců, tj. narušuje se původní poměr sil. Nabízí se tedy cesta kompromisu. Tato cesta je výhodná především pro stávající vládu, neboť snižuje napětí ve společnosti, zachovává reputaci režimu na mezinárodní scéně a vytváří dojem, že spravedlnost zvítězila. Nicméně nevýhoda spočívá v tom, že ani jedna strana nezískává vše, cílů hnutí

⁴¹ Sharp, *From Dictatorship to Democracy*, 31–33.

⁴² Sharp, *There are Realistic Alternatives*, 36–37.

odporu je dosaženo jen částečně. Tuto variantu je třeba dobře zvážit. Rozhodnutí, samozřejmě, závisí na původních cílech a je víc než zřejmé, že svržení režimu vyžaduje jiný mechanismus.

Nenásilný nátlak je dalším mechanismem, ke kterému dochází v případě výrazné změny poměru sil. Metody nenásilného odporu jsou v daném případě natolik účinné, že vláda ztrácí kontrolu nad ekonomickými, politickými a sociálními nástroji řízení společnosti. Vláda tedy sice zachovává svou pozici, ale reálně nemůže účinně vládnout. Například nemůže použít jeden ze svých nejsilnějších nástrojů – ozbrojené složky, protože ty odmítají zasahovat proti protestujícím.

Dezintegrace – takto se nazývá mechanismus typický pro nejúspěšnější vývoj hnutí odporu. K dezintegraci, tj. k definitivnímu rozkladu režimu, dochází tehdy, když vláda nemá dostatek sil ani na to, aby se důstojně vzdala. Veškeré státní instituce a byrokratický aparát se odmítají podřizovat vládě. Dokonce kdysi nejloajálnější skupiny již nespolupracují s režimem.⁴³

V rámci strategického plánování lze předem vybrat preferovaný mechanismus a podle toho volit vhodné metody, které k tomuto mechanismu povedou. Sharp zdůrazňuje důležitost strategického plánování. To by mělo zahrnovat velkou strategii, strategie vedlejší, taktiky a metody. Je přitom nutné průběžně provádět analýzu naplňování plánu a případně do něj vnášet úpravy. Stratégové nenásilného odporu nesmějí zapomenout ani na plán nastolení demokratické vlády a její konsolidace.⁴⁴

2.3 Strategie a dynamika nenásilného odporu

Při plánování je důležité zvolit konkrétní skupinu problémů, které vzbuzují nespokojenost a symbolizují útlak obyvatelstva ze strany vlády. Tyto problémy se mohou stát základem kampaní odporu. Podnětem pro rozpoutání protestních kampaní se zpravidla stává křivda, kterou způsobila vláda vůči civilnímu obyvatelstvu. V minulosti byla protestní reakce společnosti na takový podnět mnohdy spontánní, a snad proto neměla pozitivní nebo předpokládané dopady. Křivda sice může posloužit jako podnět, jehož využije určitá skupina občanů k rozpoutání kampaně, avšak volba efektivní strategie vyžaduje podrobnou analýzu aktuálního stavu a reálných možností společnosti.

⁴³ Sharp, *From Dictatorship to Democracy*, 35–36.

⁴⁴ *Ibid.*, 40–45.

První kampaně zacílené na svržení režimu mohou být omezeny na pouhé symbolické akce, které poslouží jako test pro zjištění situace a nálady uvnitř společnosti, zároveň jsou přípravou na budoucí vypovězení spolupráce se stávající vládou. Sharp upozorňuje, že stratégové by měli postupovat opatrně, aby se vyhnuli represím a násilí, které mohou hnutí odporu potlačit již v samém zárodku. Příliš provokativní metody jako například obsazení ploch před hlavními vládními budovami nejsou vhodné pro úvodní kampaně. Úvodní symbolické protesty by měly upoutat pozornost domácí a mezinárodní veřejnosti. Přestože klíčovou je účinnost hnutí odporu v domácím prostředí, lze ji posílit vytvořením negativního obrazu režimu pro mezinárodní společnost za účelem získání podpory zevně. Negativní obraz může být vytvořen na základě důkazů porušování etických, náboženských nebo humanitních principů ze strany režimu.⁴⁵

Blokování zdrojů moci, jak již bylo zmíněno v předchozích podkapitolách, je nesmírně důležité. „Stratégové občanské neposlušnosti musejí mít na paměti, že zničení diktatury bude nesmírně těžké nebo dokonce nemožné, jestliže policie, byrokratický aparát a ozbrojené složky zůstanou zcela loajálními vůči vládě.“⁴⁶

V případě, že metody budou účinné a povedou i k úspěšnému blokování zdrojů moci, měla by následovat změna politického režimu. Sharp klade důraz na svržení diktatury, zřejmě proto, že je to nejnebezpečnější politický režim. Tento typ vlády však není podmínkou pro aplikaci nenásilného odporu. Každopádně podstatné je nastolení demokracie. Procesům, které následují po vítězství hnutí odporu, je podrobněji věnována kapitola 10 Sharpovy knihy *From dictatorship to democracy*.⁴⁷

Strategie je pro nenásilnou akci důležitá přinejmenším stejně jako pro akci vojenskou. Jak již bylo zmíněno v příslušné kapitole, Sharpův pragmatický přístup je občas označován jako „strategický nenásilný odpor“. Stratégové nenásilného odporu mohou přejmout určité elementy vojenské strategie a taktiky a přizpůsobit je nenásilnému boji, avšak vojenské postupy není možné zcela přizpůsobit nenásilnému odporu. Úspěch nenásilných akcí není podmíněn vysokou koncentrací síly ve zvolené lokalitě. Načasování a geografické umístění hrají důležitou roli v obou postupech (vojenském i nenásilném), ale například kvantita není pro nenásilný odpor rozhodující, ba naopak: čím vyšší je počet stoupenců hnutí odporu,

⁴⁵ Ibid., 39–60.

⁴⁶ Ibid., 64.

⁴⁷ Ibid., 73–79.

tím těžší je mezi nimi udržet disciplínu a dodržet zásadu nenásilí.⁴⁸

Ze Sharpova díla je zřejmé, že uvedení nenásilného odporu do praxe vyžaduje důkladnou přípravu, proto by mělo být organizováno *lídrem nebo skupinou*, která převezme zodpovědnost za strategické plánování. Tento postup zaručuje efektivitu a minimalizuje rizika související s reakcí režimu na odpor. Pro aplikaci Sharpovy teorie je třeba stanovit cíle a zvolit vhodnou strategii a taktiku, jejíž součástí je identifikace *slabin režimu a zdrojů nespokojenosti společnosti*, volba *metod a mechanismů* odporu. Naplňování cílů musí být postupné, v rámci přípravy se doporučuje provést *cvičný pokus*.

V návaznosti na výše zmíněný předpoklad, jak by mohl vypadat model aplikace nenásilného odporu v praxi, se autorka v další analýze oranžové revoluce na Ukrajině zaměří na identifikaci následujících aspektů:

- slabiny režimu
- zdroje nespokojenosti společnosti
- lídr nebo vůdčí skupina hnutí (stratég)
- cvičný pokus o aplikaci nenásilného odporu
- metody a mechanismy nenásilného odporu

⁴⁸ Sharp, *The Dynamic of Nonviolent Action*, 492–500.

3. Analytická část – případ „oranžová revoluce“ na Ukrajině

Jako oranžová revoluce se dnes označují politické a společenské události, které se odehrály během podzimu a zimy roku 2004 na Ukrajině souběžně s prezidentskými volbami. Jedná se o souhrnné označení pro protestní akce, mítinky, stávky, hlídky a jiné projevy občanského nesouhlasu za účelem podpory Viktora Juščenka, představitele opozice kandidujícího na prezidenta Ukrajiny. Společnost tak reagovala na nepokryté zfalšování druhého kola prezidentských voleb z 21. listopadu 2004, v nichž, podle oficiálních výsledků, zvítězil kandidát podporovaný stávající vládou – Viktor Janukovyč (v prvním kole z 31. října 2004 prohrával o 0,6 procentního bodu). Protestující, v čele s opozicí, si vymohli dodatečné třetí (opakované) kolo voleb, které se konalo 26. prosince, poté co Nejvyšší soud Ukrajiny anuloval výsledky z druhého kola kvůli početným důkazům falzifikací. V opakovaném kole zvítězil Viktor Juščenko, který byl v lednu 2005 inaugurován třetím prezidentem Ukrajiny.

Dodnes neexistuje jednotný názor na to, jak přesně hodnotit tyto události. Ukrajinský historik Heorhij Kasjanov vyjmenoval šest základních interpretací oranžové revoluce. První z nich chápe oranžovou revoluci jako logické vyústění dosavadního vývoje státu, tj. nevyhnutelný důsledek politiky Leonida Kučmy (prezident Ukrajiny 1994–2005). Druhý pohled zahrnuje představu, že zmíněné události byly povstáním ukrajinských milionářů proti miliardářům, tedy bojem oligarchů o moc ve státě. Třetí interpretace pramení z názoru, že oranžová revoluce byla veřejným projevem nesouhlasu ukrajinské společnosti se zfalšovanými výsledky voleb, v širším smyslu vzpourou proti zkorumpované vládě Leonida Kučmy. Čtvrtý pohled spočívá v tom, že ukrajinský Majdan⁴⁹ byl střetem zájmů Východu a Západu, tedy Ruska a USA (respektive EU), které, sledující vlastní zájmy, se snažily nastolit spřátelenou vládu na Ukrajině. Podle páté interpretace se jedná o projekt, který naplánovali tzv. političtí technologové za účelem manipulace s veřejným míněním a prosazením zájmů soupeřících kandidátů na post prezidenta, v důsledku čehož došlo ke štěpení elektorátu na východní a západní. S touto interpretací je těsně spjata šestá, charakterizující oranžovou revoluci jako projev rozkolu ukrajinské společnosti na základě kulturně-regionálních odlišností, které se projevíly během prezidentských voleb.⁵⁰ Každý z výše zmíněných způsobů nahlížení na danou událost zaslouží pozornost. Autorka v další

⁴⁹ Majdan je další název pro náměstí Nezávislosti v Kyjevě, které se během oranžové revoluce stalo středobodem protestních akcí.

⁵⁰ Kasjanov, *Ukrajina 1991–2007*, 380–387.

analýze navázala na čtvrtý zmíněný pohled, jehož zastánci tvrdí, že oranžová revoluce byla provedena za finanční podpory USA a využití služeb amerických politických konzultantů. Gene Sharp byl údajně jedním z těchto konzultantů. Autorka proto nyní ověří, zda model, odvozený ze Sharpovy teorie nenásilného boje, skutečně byl naplněn.

3.1 Kučmův režim a jeho slabiny

Lucan Ahmad Way, profesor politických věd působící nyní na univerzitě v Torontu, hovoří o Ukrajině za Kučmova prezidentství jako o „modelovém případě kompetitivního autoritarismu“. Kompetitivní autoritarismus vysvětluje jako civilní nedemokratický režim s pravidelně konanými volbami, které jsou konkurenční, ale krajně nespravedlivé. V takovýchto režimech existují demokratické instituce a jsou považovány za hlavní prostředek sloužící k získání moci, její reální držitelé však tato pravidla porušují v takové míře a tak často, že režim nesplňuje minimální demokratické standardy. Vláda pravidelně potlačuje opozici, cenzuruje média a pokouší se falšovat výsledky voleb. Volby se přesto pravidelně konají a zůstávají konkurenční, opoziční kandidáti tedy mají šanci na vítězství a někdy opravdu zvítězí.⁵¹

Way vymezuje dva hlavní pilíře, na nichž stál Kučmův režim. První pilíř představovaly neformální autoritářské instituce a metody, které sloužily k potlačování opozice a k falšování voleb. Příkladem prvního pilíře mohou být instituce jako daňová správa, policie, školy a nemocnice, které – vedle běžných úkolů týkajících se výběru daní, předcházení trestné činnosti a poskytování vzdělávacích a zdravotních služeb – vykonávaly i netypické funkce spojené s udržováním stávajícího režimu u moci. Například byly selektivně prosazovány daňové politiky a další zákony, které se zaměřovaly na znevýhodnění podniků a jednotlivců podporujících opozici. Klíčovou pro „přežití“ v režimu byla loajalita vůči vládě – loajální aktéři získávali patronát, neloajální (zejména příznivci opozice) byli trestáni. Podnikům, jejichž vlastníci pomáhali opozici, byla věnována „zvláštní pozornost“ ze strany daňových úřadů, státního zastupitelství apod. Další atypické funkce výše zmíněných institucí se projevovaly během voleb.⁵² Ředitelé nemocnic a škol, velitelé armád měli zajišťovat mobilizaci elektorátu na podporu stávajícího režimu například pomocí uplácení voličů (vlastních zaměstnanců).

⁵¹ Lucan A. Way, „Ukraine’s Orange Revolution: Kuchma’s Failed Authoritarianism“, *Journal of Democracy* 16, č. 2 (duben 2005): 131-145, <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0037> (staženo 25. března 2021), 131.

⁵² *Ibid.*, 133–134.

Druhým pilířem byla koalice oligarchických sil v ukrajinské státní správě a parlamentu, která usilovala o prezidentův patronát a na oplátku zajišťovala podporu režimu. Ve většině demokratických států politici spoléhají na podporu podnikatelů, ale jen v oligarchických systémech podnikatelé mají výkonnou i zákonodárnou moc (neboť obsazují patřičné pozice). Ukrajínští oligarchové profitovali z levné privatizace, zbohatli díky státním monopolům či přístupu k rozpočtovým zdrojům. Mnozí z nich vstoupili do parlamentu především proto, aby získali poslaneckou imunitu nebo aby lobbovali za vlastní ekonomické zájmy.⁵³ Hlavní cestou k zbohatnutí představitelů provládních stran byla privatizace velkých podniků za symbolické ceny nebo přijetí úplatků za lobbování v politické nebo podnikatelské sféře činnosti. Velké finanční přírůstky také přinášely podniky, které prostřednictvím vládního patronátu získaly daňové a jiné úlevy nebo bleskově převedené do cizí měny dotace, které následně nebyly vráceny kvůli nestabilní inflaci atd. Anders Aslund označil osoby, které zbohatly výše zmíněnými způsoby, jako „rent seekers“ (hledáči renty). Rentou v tomto případě byly příjmy, které mnohonásobně převyšovaly zisk podniku a byly získány jinak než tržbou z prodeje výrobků a služeb.⁵⁴

Keith A. Darden, americký politolog, operuje s pojmenováním „blackmail state“ (vyděračský stát). „Vydírání“ definuje jako klíčový mechanismus udržování moci v postsovětských hybridních režimech, jako byl ten Kučmův. Tento mechanismus tvoří tři základní prvky. Prvním z nich je benevolentní postoj představitelů vlády ke korupci. Na Ukrajině byla korupce a nezákonná činnost tolerována a schvalována elitou, nejvyšší vedení ji dokonce podporovalo, což vedlo k vytvoření všeobecné atmosféry beztrestnosti. Druhým prvkem je rozsáhlý státní dohled. Přestože je porušování zákona podporováno vládou, stát – nebo spíše kontrolní orgány podřízené prezidentovi (včetně finanční správy, ministerstva vnitra a tajné policie) – tyto nezákonné aktivity nadále monitorují. Pomocí těchto orgánů pak vláda shromažďuje zásoby spisů a trestních případů, které dokumentují protiprávní jednání na straně úředníků i soukromých aktérů. Nashromážděné kompromitující materiály jsou potom používány k vydírání politické elity za účelem přimět ji k jednání, které diktuje vláda (prezident). Třetím a zároveň posledním prvkem je selektivní aplikace zákona u jednotlivých případů. Zákon je přehlížen, pokud jde o patronát loajálních občanů, zatímco na opozičníky nebo nedostatečně loajální občany se platnost

⁵³ Ibid., 136.

⁵⁴ Anders Åslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy* (Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2009), 12–13.

zákona vztahuje maximální (až nepřiměřeně krutou) měrou.⁵⁵

Problematické je, že mechanismus vydírání nevyklučuje existenci zákona. Zákon a legislativa nejsou bezvýznamné, neboť v jistých případech se jich používá jako legálního nástroje postihu. Aby se minimalizovala pravděpodobnost použití tohoto nástroje proti představitelům režimu, musejí existovat i jiné (legální) způsoby prosazování moci než vydírání. Leonid Kučma se proto již po nástupu do prezidentské funkce snažil uzákonit své dominantní postavení. V roce 1995 mezi prezidentem a parlamentem byla uzavřena tzv. Ústavní dohoda, která zbavila Nejvyšší radu (parlament) kontrolních funkcí nad činností Kabinetu ministrů (vlády), orgánů státní správy a místních samospráv. Ty tím ztratily téměř všechny pravomoci a podřizovaly se hlavám místní státní správy, jež jmenoval prezident. Tuto dohodu stvrdila nová ústava z roku 1996. Funkce Kabinetu ministrů byly ještě víc omezeny Administrací prezidenta – orgánem, který nebyl nijak podřízen parlamentu. Silová ministerstva se také přímo podřizovala prezidentovi, jakožto předsedovi Rady národní bezpečnosti a obrany.⁵⁶

Poté co se Leonid Kučma stal podruhé prezidentem v roce 1999, vyhlásil referendum na duben 2000. Ukrajinci měli odpovědět kladně nebo záporně ohledně: vyslovení nedůvěry Parlamentu Ukrajiny, práva prezidenta na rozpuštění parlamentu, zrušení poslanecké imunity, snížení počtu poslanců z 450 na 300, vytvoření horní komory v parlamentu pro hájení regionálních zájmů, schválení nové ústavy. V případě, že by ukrajinský národ schválil tyto změny, prezident by získal ještě větší pravomoci než v devadesátých letech, což by vedlo k výraznému narušení rovnováhy dělby moci ve prospěch prezidenta. Z otázek, které byly vyneseny na referendum, je patrné, že mezi prezidentem a parlamentem nepanovala shoda. Vývoj oligarchického systému vedl ke vzniku frakcí, jejichž členy sjednotily čistě klanové zájmy. Klany se již dostatečně vyvinuly a soupeření o protektorát prezidenta je začalo unavovat. Kučma se snažil upevnit své postavení a zkrotit parlament pomocí referenda, což se však znelíbilo oligarchickým klanům. V důsledku vyhlášení referenda došlo ke štěpení parlamentu na proprezidentské a proparlamentní frakce. Pro uvedení výsledků referenda do praxe byla potřeba ústavní většina hlasů parlamentu, proprezidentské frakce však nemohly zaručit ani prostou většinu.⁵⁷

⁵⁵ Keith A. Darden, „Blackmail as a Tool of State Domination: Ukraine under Kuchma“, *East European Constitutional Review* 10, č. 2/3 (jaro/léto 2001): 67–71, <https://heinonline.org> (staženo 29. března 2021), 67–71.

⁵⁶ Voronjanskij, *Istorija Ukrajiny*, 509–511.

⁵⁷ Kulčyckij, *Istorija Ukrajiny*, 486–488.

Referendum tak odhalilo slabinu režimu – možnost vytvořit protiprezidentskou opozici.

Především přítomnost opozice, již je ústavou umožněno účastnit se voleb, tvoří velké riziko pro hybridní (pseudodemokratický) režim. Každé volby jsou pro stávající vládu „ruskou ruletou“, neboť nelze s jistotou odhadnout, do jaké míry musí výsledky zfalšovat. Kromě toho, ve snaze zachovat vládnoucí postavení, představitelé režimu se mohou dopustit i jiných nezákonných nebo neférových činností, které mohou vyjít najevo. Jako příklad lze uvést předvolební likvidaci opozice. Tak v roce 1999, když Kučma kandidoval na prezidenta podruhé, došlo k rozkolu opoziční strany Národní ruch, který dovršila „záhadná“ autonehoda, během níž zemřel lídr strany Vjačeslav Čornovil. Další stranou, k jejímuž štěpení došlo ve stejném roce, byla Společnost (Hromada), v čele které stál Pavlo Lazarenko. Lazarenko byl obviněn z finančních podvodů a pokusil se o útěk, ale nakonec byl zadržen a odsouzen v USA k dlouholetému trestu odnětí svobody. Případ Lazarenka může posloužit jako příklad fungování mechanismu vydírání, o němž byla řeč výše, v praxi. Nicméně skutečnost, že nezákonné činnosti se dopouští dokonce vládní špička, poukazuje na možnost fungování mechanismu i obráceně, což lze považovat za další slabinu režimu. Zkompromitován tedy nakonec byl i samotný Kučma pomocí kauzy dnes známé jako Kučmagate (také Kazetový skandál nebo Melnyčenkovy nahrávky).

Na podzim roku 2000 byly zveřejněny kazetové záznamy nahrané v kabinetu prezidenta, které pořídil major Melnyčenko (tenkrát měl na starosti prezidentovou ochranku). Záznamy dokazovaly špinavé praktiky režimu, které stvrzoval samotný prezident. Zejména odhalily Kučmovo zapojení do násilné smrti opozičního novináře Heorhije Gongadzeho.⁵⁸ Obsah záznamu zveřejnil Olexandr Moroz, který kandidoval na prezidenta v roce 1999 za Socialistickou stranu Ukrajiny. Lze předpokládat, že Kučmagate byl jakousi odvetou opozičních frakcí na referendum z dubna 2000. Morozova Socialistická strana, Vlast (Baťkivščyna), v čele s Julií Tymošenkovou, a strany bývalého Národního ruchu vytvořily antiprezidentskou opozici.

Vražda Heorhije Gongadzeho nebyla zdaleka jediným případem, kdy režim jednal podobně krutým a nezákonným způsobem, ale právě skandál Kučmagate zafungoval jako spouštěč protestů proti Kučmovu režimu.

⁵⁸ Heorhij Gongadze byl zakladatelem a prvním hlavním redaktorem zpravodajského webu Ukrajinská pravda (založeno v dubnu 2000). Gongadze byl znám svým kritickým vyjadřováním vůči Kučmově vládě. Novinář byl od června 2000 pronásledován policií, což popsal v dopise Generálnímu prokurátorovi Ukrajiny. V září téhož roku Gongadze zmizel a dva měsíce poté bylo nalezeno jeho tělo.

3.2 Ukrajina bez Kučmy! a Povstaň, Ukrajinu! – cvičný pokus o aplikaci nenásilného odporu

Demonstrace proti stávajícímu režimu začaly zanedlouho po zveřejnění Melnyčenkových nahrávek. Již v prosinci na hlavní ulici Kyjeva, Chreščatyku, demonstranti postavili tzv. stanové městečko pod názvem Zóna osvobozená od Kučmy. V únoru roku 2001 opozice založila Fórum národní spásy (FNP), jehož cílem byla abdikace Kučmy.⁵⁹ V únoru až březnu pokračovaly protestní akce pod heslem „Ukrajina bez Kučmy!“, kterých se účastnilo odhadem dvacet až třicet tisíc demonstrantů. Akce Ukrajina bez Kučmy! se však nesjednotily do jednoho hnutí, chyběla organizovanost. Demonstrací se účastnili příznivci různých stran, organizací a hnutí, což umožnilo režimu proniknout do davu prostřednictvím „svých lidí“. Proprezidentská Socialně-demokratická strana (SDPU) a Strana regionů (v čele s Viktorem Janukovyčem) stály za vznikem a financováním speciálních skupin a falešných stran, které měly za úkol infiltrovat do davu a pořádat různé provokace za účelem zdiskreditování protestního hnutí. Tak 6. února 300 studentů z falešné nacionalistické organizace Trojzubec, všichni v překvapivě dobré fyzické kondici, inscenovali provokaci s levičáky. Vláda tímto způsobem získala záminku k zakročení proti demonstrantům. Prvního března policie začala vyklízet stanové městečko, které se od prosince značně rozrostlo. K vyvrcholení konfliktu mezi vládou a demonstranty došlo 9. března⁶⁰, kdy do Kyjeva měli přijet stovky studentů u příležitosti zakládající konference hnutí Za pravdu! a oslav Ševčenkových narozenin. Toho dne bylo zatčeno 205 demonstrantů a hospitalizováno 36 policistů. I v tomto případě se pochopitelně vše neobešlo bez infiltrovaných provokatérů.⁶¹

Režim zakročil i proti představitelům politické opozice. Julija Tymošenková, která stala v čele opoziční strany Vlast, byla zbavena funkce vicepremiérky a následně zadržena pro finanční podvody a machinace s prodejem ruského zemního plynu. Obvinění se vztahovalo k letům 1996–1999, režim tedy postupoval dle klasického mechanismu odstraňování nelояálních. V dubnu téhož roku byl zbaven funkce i samotný premiér, Viktor Juščenko. Juščenkovo podnikatelské, bankovní a vládní zázemí bylo netypické pro radikála či opozičníka, ale po sesazení z postu se expremiér stal zaníceným odpůrcem Kučmy a jeho

⁵⁹ Kulčyckyj, *Ukrajinská revoluce*, 40.

⁶⁰ 9. března se narodil ukrajinský básník Taras Ševčenko. Tato událost se připomíná každý rok pokládáním květin u pomníku básníka, pořádáním různých literárních večerů apod. Demonstranti proto v tento den měli v úmyslu zabránit prezidentovi, aby položil věnec u Ševčenkova pomníku v Kyjevě.

⁶¹ Roberts, *Civil Resistance and Power Politics*, 338–339.

oligarchických spojenců.

Kučmova vláda využila nepřipravenosti opozice, která se nedokázala sjednotit a organizovat protestující. Kampaň proti Kučmovi však nikdy oficiálně neskončila. Přetrvala jednak již vytvořená hnutí jako Za pravdu! nebo Pora! (Je čas!), a také vznikly nové strany. Julija Tymošenkova obnovila svou stranu Vlast, a poté co ji propustili koncem března, nově přejmenovala stranu na Blok Julije Tymošenkové (BJuT). Viktor Juščenko založil novou stranu Naše Ukrajina – Národní sebeobrana, která usilovala o sjednocení nesourodé a frakční národně-demokratické a liberální strany do společné protirežimní platformy. V parlamentních volbách v březnu 2002 se Naše Ukrajina umístila na prvním místě, získala 112 ze 450 křesel, následovala proprezidentská Za jednotnou Ukrajinu (Za JedU) se 104 křesly.

Přestože si opozice ve volbách v roce 2002 vedla dobře, byla příliš rozdělená, než aby představovala skutečnou hrozbu pro Kučmův režim podporovaný oligarchy. Opoziční voliči byli rozděleni mezi strany Naše Ukrajina, Blok Julije Tymošenkové, komunistickou stranu a socialistickou stranu. Ačkoli čtyři hlavní opoziční strany získaly v parlamentních volbách v březnu 2002 většinu křesel, nakonec hrály druhé housle. Vůdčí pozici obsadila prezidentská frakce složená z „nezávislých“ kandidátů. To vedlo k růstu politického napětí, což opět vyústilo v protestní akce u příležitosti prvního výročí smrti Heorhije Gongadzeho (případ stále nebyl vyřešen).⁶²

Nová vlna protestních akcí Povstaň, Ukrajinu! opět vyjadřovala nespokojenost Ukrajinců se stávající politikou státu.⁶³ Demonstranti požadovali demisi prezidenta a vyhlášení předčasných prezidentských voleb. Počet účastníků v září 2002 opět nepřevýšil 30 000, ale, oproti akcím Ukrajina bez Kučmy!, tentokrát protestující již měli jasného lídra – politickou opozici složenou ze čtyř stran, která informovala veřejnost o chystaných akcích a sama se jich účastnila (aktivní byla zejména Julija Tymošenkova). Kromě toho, objevily se nové metody protestu, např. použití humoru a satiry za účelem zesměšnění stávající

⁶² Taras Kuzio, „Ukraine’s Orange Revolution: The Opposition’s Road to Success“, *Journal of Democracy* 16, č. 2 (19. dubna 2005): 117-130, <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0028> (staženo 30. března 2021), 121–122.

⁶³ Ke kauze Kučmagate se přidal skandál související s údajným prodejem pasivních radiolokačních stanic Kulčuha Iráku, přičemž v roce 2002 opět byly odhaleny nahrávky, které zaznamenaly telefonický hovor Leonida Kučmy, v němž šlo o prodej navzdory sankcím. Skandál pošpinil nejen prezidentovo jméno, ale i mezinárodní image státu. Pozornost společnosti také upoutalo odhalení tzv. „temníků“ – ukrajinsky „temnyk“ – odvozeno od pojmenování dokumentu Témata týdne, který obsahoval instrukce pro masmédia ohledně toho, jak charakterizovat a vysvětlovat politické události na Ukrajině. I za „temníky“ stal prezident.

vlády.⁶⁴ Protesty proběhly ve dvou etapách, nejprve v září – říjnu 2002, poté se opakovaly na jaře 2003. Velká demonstrace se konala v březnu 2003, kdy do ulic Kyjeva vyšlo až 50 tisíc lidí. Protesty skončily poté, co bylo několik členů organizačního výboru hnutí Povstaň, Ukrajinu! zatčeno.⁶⁵ I tyto akce však nepomohly opozici prosadit razantní změny. Ve snaze uklidnit národ, přišel Kučma s nabídkou balíčku ústavních reforem, jejichž cílem bylo mírně upravit prezidentské pravomoci a zároveň poskytnout parlamentu větší autoritu. Podle výsledků kombinovaného průzkumu čtyř předních ukrajinských organizací pro průzkum veřejného mínění, společnost uvěřila slibům prezidenta a byla ochotna podpořit přijetí balíčku prezidentských reforem. Průzkum také poukázal na slabá místa opozice, 64 procent respondentů odpovědělo, že nejsou seznámeny s názory opozice, a co hůř, polovina dotázaných o názory opozice vůbec nejevila zájem.⁶⁶

Rozkol uvnitř opozice způsobil, že nedokázala předložit návrhy společné politiky, což omezilo její schopnost mobilizovat podporu veřejnosti. Ačkoliv Komunistická strana i Naše Ukrajina podporovaly protikučmovské hnutí Povstaň, Ukrajinu!, činily tak jen polovičatě a stále se nemohly dohodnout na společné politické platformě. Neschopnost čtyř opozičních stran spojit se proti Kučmovu režimu a jeho oligarchickým spojencům byla jedním z důvodů, proč se těmto protestům nepodařilo získat masovou podporu. Opozice se nemohla shodnout na pozitivním poselství a místo toho se soustředila na negativní slogany a hlášky. V kampani před prezidentskými volbami v roce 2004 a následně během oranžové revoluce se opozice dohodla na prosazování pozitivních myšlenek o demokracii, o politické zodpovědnosti a o boji proti korupci.⁶⁷

3.3 Zdroje nespokojenosti společnosti a lídři oranžové revoluce

Podmínky, které vytvořil Kučmův režim, ukrajinské společnosti ani zdaleka nevyhovovaly. S ohledem na výše popsané principy fungování Kučmova režimu je jasné, že demokracie na Ukrajině byla v úpadku. Systém vybudovaný během dvou Kučmových prezidentských období byl krokem zpět ke komunistickým praktikám, lidově se režimu začalo říkat „kučmizmus“. Vztah mezi vládou a společností postrádal důvěru, úctu a pochopitelně i loajalitu. Ukrajinské centrum ekonomických a politických studií O. Razumkova v roce 2003 provedlo průzkum veřejného mínění, jehož výsledky poukázaly na problémy, které

⁶⁴ Roberts, *Civil Resistance and Power Politics*, 340.

⁶⁵ Kuzio, „Ukraine’s Orange Revolution“, 122.

⁶⁶ „Ukrajina „prokovtnula“ reformu Kučmy“, *Ukrajinská pravda*, 28. května 2003, <https://www.pravda.com.ua/news/2003/05/28/2994028/> (staženo 23. března 2021).

⁶⁷ Kuzio, „Ukraine’s Orange Revolution“, 122.

nejvíc trápily společnost. Ze 30 problémů, na něž se dotazovali sociologové, velký počet hlasů získala desítka, která se vztahovala k činnosti vlády. Byly to problémy jako nízký plat a důchod, úplatkářství a zkorumpovanost představitelů vládních struktur, nezaměstnanost, zločinnost, absence dostupných lékařských služeb pro nezbytnou zdravotní péči, bezbrannost občanů před svévolí silových orgánů (např. policií), nevrácení „zmrazených“ vkladů v Oščadbanku a prostředků ukradených trasty, nekompetentnost vlády na všech úrovních, prudká polarizace společnosti. Kromě toho 21 % respondentů se kladně vyjádřilo k otázce ohledně nezbytnosti spojit všechny poctivé ukrajinské politiky za účelem obnovení normálního života ve státě.⁶⁸

Zkompromitovaný prezident pochopitelně již nemohl počítat s přízní elektorátu v prezidentských volbách 2004. Jednou ze spolehlivých variant, jak zachovat kontinuitu režimu, bylo najít a prosadit loajálního kandidáta. Kučma za takového považoval Viktora Janukovyče.

Viktor Fedorovyč Janukovyč byl typickým představitelem klanu. O klanech se autorka již zmínila v souvislosti s oligarchickým systémem na Ukrajině, v němž „klan“ znamenal konglomerát podnikatelů, politiků, představitelů vlády (byrokracie, fiskální úřednictvo, zaměstnanci silových orgánů, soudcové apod.), jež spojovaly ekonomické, politické a dokonce rodinné vazby. Politologové zpravidla vymezují tři hlavní (největší) klany na Ukrajině – doněcký, dněpropetrovský a kyjevský.⁶⁹ Klany se formovaly na místní úrovni, pod protektórátem regionální vlády, kterou jmenoval prezident. Protektorem doněckého klanu byl gubernátor Janukovyč. Janukovyč použil „administrativní zdroje“ k vybudování všemocné místní mašinérie, v podobě Strany regionů, již doněcké obyvatelstvo říkalo jen „Strana“ (v daném regionu byla dominantní, takže hned bylo jasné, která strana se tím myslí). Kučma byl ohromen 52,9 procenty hlasů, které pro něj Strana zajistila ve volbách v roce 1999. V parlamentních volbách 2002 prezidentská strana Za JedU získala v Janukovyčově regionu 37 %, zatímco celostátní průměr činil 11,8 %. Loajalita projevená během voleb pravděpodobně ovlivnila Janukovyčův kariérní růst, v roce 2002 se stal premiérem.⁷⁰

Přihlížeje k výsledkům předchozích voleb, Kučma pravděpodobně věřil, že Janukovyč i

⁶⁸ Centr Razumkova, „Polityčna reforma 2003: stavlennja hromadjan, jich učast' i riven' pidtrymky“, *Nacionalna bezpeka i oborona* 39, č. 3 (2003): 2–9, https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD39_2003_ukr.pdf (staženo 23. března 2021), 3.

⁶⁹ Kasjanov, *Ukrajina 1991–2007*, 237–239.

⁷⁰ Andrew Wilson, *Ukraine's Orange Revolution* (New Haven: Yale University press, 2005), 25–26.

tentokrát (ve volbách 2004) zajistí podporu elektorátu dvou nejlidnatějších ukrajinských oblastí⁷¹, Doněcké a Luhanské. Janukovyč měl na východě Ukrajiny značnou podporu tzv. lumpenproletariátu. Většina uvěřila mýtu, že Juščenkovy ekonomické reformy (které zavedl, zatímco vykonával funkci premiéra) zavřou jejich ztrátové podniky. K lumpenproletariátu se připojili oligarchové, kteří podporovali Janukovyče v obavě, že by v případě Juščenkova vítězství mohli přijít o své privilegované postavení, nebo že by dokonce mohli být trestně stíháni za korupci.

Na první pohled by se mohlo zdát, že pro Janukovyčovo vítězství bylo zajištěno vše potřebné: dostatek financí, administrativní zdroje, vycvičená masmédiá, loajální skupiny (aspoň na východě státu), bezpečnostní složky a neformální skupiny (de facto členů podsvětí) spojené s organizovaným zločinem. Podivné však bylo to, že Kučma vybral kandidáta, proti němuž se opozice mohla snadno sjednotit. Právě Janukovyč, jakožto premiér, zajistil v roce 2002 proprezidentskou většinu v parlamentu prostřednictvím nezávislých kandidátů. Janukovyč navíc neměl zdaleka čistou reputaci. Nečistým byl například jeho trestní rejstřík. Kromě toho byl Janukovyč úzce spjat s doněckým klanem a přímo napojen na jeho místního bosse, oligarchu Rinata Achmetova. Viktor Fedorovyč údajně již od 80. let udržoval styky se skupinami organizovaného zločinu a lobbval za jejich zájmy ve státních strukturách. Vzdělání, stejně jako znalost ukrajinského jazyka, tohoto kandidáta na post hlavy státu bylo velice pochybné, čemuž nasvědčovaly ručně psané dokumenty, jež předložil ústřední volební komisi, když se registroval jako kandidát.⁷² Kučma si pochopitelně musel být vědom rizik, které obsahovala Janukovyčova biografie. Výše zmíněné aspekty daly vzniknout názoru, že Kučma schválně zvolil kandidáta s ještě horší pověstí než ta jeho, aby po vyostřeném konfliktu Janukovyče s opozicí prosadil svou kandidaturu na třetí termín. Ústavní soud údajně 30. prosince 2003 dovolil Kučmovi kandidovat potřetí.⁷³ Každopádně postava Viktora Janukovyče měla svou funkci v zachování kontinuity kučmizmu po volbách 2004.

Naproti tomu Viktor Andrijovyč Juščenko, opoziční kandidát na post prezidenta, měl reputaci politika s prozápadním demokratickým myšlením (elektorát podporující Juščenka též měl blíž k západu, přinejmenším v geografickém smyslu). Příběh muže, který se narodil na vesnici v rodině učitelů, úspěšně absolvoval Západoukrajinskou národní

⁷¹ Oblastí zde autorka míní pojmenování pro nejvyšší jednotku samosprávy v územně-administrativním dělení státu.

⁷² Kuzio, „Ukraine’s Orange Revolution“, 123–124.

⁷³ Kulčyckyj, *Ukrajinská revolucija*, 54–55.

univerzitu v Ternopolu (tehdy ještě Finančně-ekonomická univerzita) a vypracoval se na funkci ředitele Národní banky Ukrajiny byl srovnatelně lepší než ten Janukovyčův. Juščenko neztratil dobrou pověst ani během svého funkčního období, coby premiér, ba naopak – prosazoval ekonomické reformy, díky nimž se podařilo například vyplatit státem dlužné důchody, výplaty, stipendia a nastartovat hospodářský růst. Juščenkův dobrý image byl jeho hlavní zbraní v předvolební kampani. Juščenko možná nebyl tolik nevinný (o tom, jak v devadesátých letech ukrajinští politikové přicházeli k bohatství již byla řeč), výskyt černých PR kampaní souvisejících s jeho bývalou profesí bankéře vyvolává pochybnosti, ale jeho zapojení do finančních podvodů se nikdy neprokázalo. Zkrátka „tyto ruce nic nekradly“⁷⁴. Juščenko zároveň nepatřil k žádnému klanu.

Hlavním opozičním spojencem Viktora Juščenka byla Julija Tymošenková. Tymošenková se rozhodla pro svou antiprezidentskou pozici dřív než Juščenko, snad proto roku 2004 již neměla tak dobrou image (o tom, jak byla zatčena během akcí Ukrajina bez Kučmy byla řeč výše). Z biografie „plynové princezny“, jak se jí přezdívalo po skandálu s kontrabandem ropy, vyplývalo, že spolupracovala s dněpropetrovským klanem a udržovala obchodní styky s ruským Gazpromem. Přesto strana BJUT získala 7,3 % hlasů v parlamentních volbách 2002. „Julja“, jak byla zpravidla oslovoována Tymošenková, byla velice charismatickým a půvabným lídrem, z čehož těžila její strana.⁷⁵

S ohledem na všechny výše zmíněné aspekty bylo jasné, že během prezidentských voleb dojde ke konfrontaci dvou naprosto odlišných kandidátů a že se to zřejmě neobejde bez falzifikací a jiných neférových praktik. Samotný Kučma, již rok před volbami, prohlásil, že Ukrajinu čekají „nejšpinavější volby“.⁷⁶ Julija Tymošenková pak v roce 2004, poté co v dubnu došlo k falzifikacím během konání místních voleb v Mukačevu, varovala, že v případě vyskytnutí podvodů u prezidentských voleb zorganizuje a povede akce občanské neposlušnosti.⁷⁷

V rámci předvolební kampaně se Juščenkovi podařilo dostatečně rozšířit základní myšlenky a cíle opoziční strany (jako svoboda, spravedlnost, zlepšení sociálních podmínek

⁷⁴ Velice populární hláška Viktora Juščenka, která poprvé zazněla během druhé předvolební debaty v prosinci 2004.

⁷⁵ Wilson, *Ukraine's Orange Revolution*, 28–38.

⁷⁶ „Kučma obicjaje najbrudniši vybory“, *Ukrajinska pravda*, 19. prosince 2003, <https://www.pravda.com.ua/news/2003/12/19/2997088/> (staženo 30. března 2021).

⁷⁷ Kuzio, „Ukraine's Orange Revolution“, 125.

apod.) prostřednictvím mítinků a médií (především díky spolupráci Pátého kanálu⁷⁸ a Ukrajinské pravdy), její symboliku (oranžová vlajka s nadpisem „Ano“, oranžová stužka apod.) a hesla. Režim se samozřejmě snažil různými prostředky překazit předvolební agitaci opozičníků, přičemž neopovrhoval ani tak zjevnými a špinavými způsoby jako otrava hlavního lídra, Viktora Juščenka. Avšak tyto neférové a zpravidla nezákonné kroky režimu se obracely proti němu. Opoziční lídři se stali lídry hnutí proti zkorumpovanému, zločinnému režimu, který ztělesňoval Kučma a jeho potenciální nástupce Janukovyč. V listopadu, dva dny před druhým kolem prezidentských voleb, kandidát na post prezidenta Viktor Juščenko vyzval své voliče, aby po volbách přišli na Majdan⁷⁹ a hájili své právo na svobodné volby.⁸⁰

3.4 Oranžová revoluce – metody a mechanismy nenásilného odporu

Hnutí odporu se plně aktivizovalo 22. listopadu roku 2004, následující den po druhém kole prezidentských voleb na Majdan dorazilo 100 000 lidí. Volby byly zfalšovány a společnost se nehodlala smířit s jejich výsledky. V Kyjevě proto začaly probíhat protestní akce, které se následně rozšířily po celé Ukrajině. Zfalšování potvrdili i nezávislí pozorovatelé OBSE, tehdy přítomní na Ukrajině. Vlády jiných států a mezinárodní společnost tedy byla informována o událostech na Ukrajině a v této souvislosti také dávala najevo svou znepokojenost.

To, že opozice zvolí nenásilné metody odporu, bylo zřejmé již v létě roku 2004. V rámci předvolební kampaně opozice pořádala různé pouliční karnevaly, které doprovázela populární hudba a zábava, distribuce symboliky apod., celkově na nich panovala mírumilovná atmosféra. Proto statisíce protestujících, kteří přišli na Majdan po druhém kole prezidentských voleb, si uvědomovali, že protesty budou mít nenásilný charakter.⁸¹ Na Majdanu byla postavena scéna s velkou obrazovkou, z níž vůdcové opozice a její stoupenci promlouvali k národu Ukrajiny, podporovali a informovali protestující. Na této scéně bylo možné spatřit nejen politiky, ale i veřejně známé osobnosti (zpěváky, herce, spisovatele atd.), a to i z jiných států (například z Polska). V centru Kyjeva, podobně jako v roce 2000, se rozrostlo stanové městečko, tentokrát oranžové barvy. Stanové městečko

⁷⁸ Televizní stanici Pátý kanál (5 kanál) tehdy vlastnil Petro Porošenko, kmotr Viktora Juščenka. Byla tedy jedinou, kterou nekontrolovala vláda.

⁷⁹ Majdan Nezávislosti je ukrajinský název pro Náměstí Nezávislosti v Kyjevě. Hojně se používá zkrácený název Majdan, který po „Oranžové revoluci“ nabyl dalšího významu – souhrnné označení protestních akcí.

⁸⁰ Lytvyn, *Ukrajina 2004: Podíji, dokumenty, fakty Tom II*, 278.

⁸¹ Roberts, *Civil Resistance and Power Politics*, 342.

nepostrádalo ani osvětlení s elektřinou, ani vytápění (ovšem velice primitivní, v podobě udržovaného ohně v pochodních nebo barelech), kromě toho bylo pravidelně zásobováno teplým jídlem, pitím a oblečením, a to nejen z iniciativy organizátorů – Kyjevané ochotně podporovali stanové městečko, jehož „obyvatelé“ pocházeli z nejrůznějších regionů Ukrajiny.

Během oranžové revoluce hnutí použilo široké spektrum nenásilných metod kladení odporu. V kapitole věnované Sharpově teorii nenásilného odporu již bylo řečeno, že teprve kombinace vícera metod najednou zaručuje efektivitu odporu. Rozsahové limity práce neumožňují posoudit aplikaci všech 198 Sharpem vyjmenovaných metod⁸². Pro účely této práce bude dostačující uvést zjevné příklady nenásilných metod, které mohou být zařazeny do tří základních kategorií, jež vymezil Sharp – protest a přesvědčování, nespolupráce, nenásilná intervence.

Komunikace se širším publikem byla klíčovou pro popularizaci hnutí. Tato skupina metod, která spadá do kategorie protestu a přesvědčování, zahrnovala například šíření hesel „Juščenko, Ano!“, „Mír vám!“, „Zločincům – věznice!“, „Pryč s Kučmou!“, které byly čitelné na transparentech, plakátech demonstrantů. Demonstranti, kteří přišli podpořit Juščenka, byli snadno rozeznatelní podle oranžové barvy, měli buď oranžové oblečení, nebo nosili oranžové doplňky jako stužky, květiny, vlajky, náramky, placky apod. Přičemž tuto symboliku bylo možné spatřit nejen na demonstracích. Symbolika se stala součástí každodenních činností, příznivci hnutí ji nosili do práce nebo školy, zdobili ní veřejné i soukromé objekty. Humor a satira se rovněž staly součástí předvolební kampaně, coby metody nenásilného protestu a přesvědčování byly použity i během revoluce. Velice populárním byl například animovaný seriál Veselá vejce⁸³ nebo videoremix Operace Proffesor⁸⁴, který zesměšňoval představitele stávajícího režimu a kandidáta Janukovyče. Janukovyčova osoba byla hlavním terčem posměchu, neboť chování tohoto kandidáta na veřejnosti vždy poskytlo dostatek materiálu pro komiky. V této souvislosti se na internetu objevila řada vtipných her, obrázků, anekdot, videí, písniček atd. Objevily se však i

⁸² Viz Příloha č. 1: Metody nenásilné akce.

⁸³ Název vzniknul na základě incidentu, který se odehrál během mítinku Janukovyče v Ivano-Frankovsku. Jeden z tamějších studentů „uvítal“ kandidáta vajíčkem, které sotva zasáhlo Janukovyčovou hrud', načež „zraněný“ spontánně „omdlel“. V médiích tento incident byl hyperbolizován a popsán jako závažné ohrožení života kandidáta. Video „atentátu“ bylo zveřejněno díky zaměstnancům Pátého kanálu a během revoluce se stalo virálním.

⁸⁴ Tento název odkazoval na gramatickou chybu, které se dopustil Janukovyč při vyplňování dokladů pro Ústřední volební komisi. Dle vyplněných dokumentů, kandidátovi byl kdysi udělen titul „proffesor“ (ukrajinsky se správně píše „profesor“).

písníčky s vážným obsahem, jejichž texty vyzývaly lidi k protestu. Hip-hopový singl *Razom nas bahato*⁸⁵ (Spolu je nás hodně) od skupiny Gryndžoly se stal de facto hymnou oranžové revoluce.

Večer 23. listopadu opozice svolala neplánované shromáždění parlamentu, na němž Juščenko složil prezidentský slib. „Pseudoinaugurace“ se zúčastnili pouze členové opozice.⁸⁶ Pochopitelně se jednalo o další nenásilnou metodu z kategorie protestu a přesvědčování. Téhož večera volební štáb Juščenka se obrátil na Nejvyšší soud Ukrajiny s obžalobou ohledně falzifikace výsledků druhého kola voleb. Následujícího dne, kdy výsledky byly kompletně sečteny, tři členové Ústřední volební komise (CVK) odmítli podepsat protokol potvrzující vítězství Janukovyče. Toto odmítnutí podepsat protokol lze zařadit k další kategorii metod nenásilného odporu – nespolupráce.

Dalším příkladem nespolupráce je stávka. 23. listopadu studenti a zaměstnanci Národní univerzity „Kyjevsko-mohyljanská akademie“ (NaUKMA) vyhlásili stávku. Jejich kolegové z jiných kyjevských univerzity projevíli solidaritu a podpořili protestní stávku vyhlášením vlastní. Zanedlouho se ke studentům kyjevských univerzit přidali studenti ze Lvova, Vinnyce, Sum a jiných měst západní a centrální Ukrajiny. Mnozí studenti byli členy organizace Pora!, která zahájila protestní hnutí již před prvním kolem prezidentských voleb. Žluté vlajky Pora! Bylo možné zahlédnout v „oranžovém davu“ poměrně často. Již začátkem října 2004 studentstvo (zejména NaUKMA) pravidelně demonstrovalo s plakáty „Svobodu nezastavit!“, „Zahod' politickou setrvačnost!“, „Když týrají – usměj se!“, „Falzifikace voleb-2004 neprojdou!“. Je nutné zmínit, že právě v kulturně-uměleckém středisku NaUKMA zahájilo svou činnost press-centrum Juščenkova volebního štábu, které pokračovalo v práci až do konce třetího (opakovaného) kola voleb. Nejen studentstvo, ale i profesori NaUKMA byli aktivními účastníky hnutí odporu – založili Iniciativní skupinu pro obranu občanských práv a svobod, jejíž členem byla například slavná ukrajinská spisovatelka Lina Kostenko.⁸⁷ Studentstvo a zaměstnanci NaUKMA usilovali o upoutání pozornosti nejen domácí, ale i mezinárodní společnosti – z jejich iniciativy byl napsán otevřený dopis rektorů ukrajinských univerzit prezidentu Francie Jacquesu Chiracovi, němž popsali situaci na Ukrajině a požádali o podporu.⁸⁸ Snahy ukrajinského

⁸⁵ „Razom nas bahato, nas ne podolaty!“ (Spolu je nás hodně, nejde nás zdolat) bylo jedním z hesel hnutí, stalo se i refrémem písníčky, která na Eurovizi roku 2005 zazněla po celém světě.

⁸⁶ Kasjanov, *Ukrajina 1991–2007*, 360.

⁸⁷ Brjuchoveckyj, *My jdemo!*, 11–27.

⁸⁸ *Ibid.*, 56.

studentstva získaly pozornost v zahraničí. Například studenti Jagellonské univerzity v Krakově vyjádřili svou podporu ukrajinským kolegům a připojili se k metodám protestu a přesvědčování, např. poslali otevřený dopis věnovaný ruským kolegům na Ukrajině a v Rusku a stejným způsobem se obrátili na rektory vysokých škol v Polsku.⁸⁹

Žurnalisté Pátého kanálu získali pozornost společnosti, když se vydali zametat ulice, coby protest proti režimu, který překážel v uplatňování svobody projevu. Žurnalisté také sepsali petici proti politické cenzuře, pod kterou se podepsali nejen zaměstnanci Pátého kanálu. Sedm žurnalistů televizní stanice 1+1 (Jedna plus jedna), která podléhala přísné cenzuře během předvolebního období, podalo výpověď.⁹⁰ Odepření spolupráce ze strany médií bylo velice riskantní, neboť, jak bylo dříve řečeno, vykonávala důležitou funkci v Kučmově režimu. Existovala i další velice podstatná instituce, jejíž spolupráce byla nezbytná pro fungování režimu – regionální rady. Městské Rady lidových zástupců v Kyjevě, Lvově, Ivano-Frankovsku, Ternopolu, Vinnice, Lucku, Černovicích vyslovily nedůvěru Ústřední volební komisi a odmítly uznat zfalšované výsledky voleb, čímž veřejně podpořily lídra opozice Viktora Juščenka, kterého prohlásili novým prezidentem.⁹¹

Zaměstnanci Velvyslanectví Ukrajiny v USA veřejně vystoupili proti „hanebné válce s vlastním národem“ (kterou pochopitelně vedl režim). Toto vystoupení podpořili i jiní zaměstnanci ukrajinského Ministerstva zahraničních věcí (celkem 350 osob). Diplomatičká depeše zřejmě překvapila režim a vyvolala znepokojení, jednalo se totiž o orgán přímo podřízený vládě. Dalším překvapením bylo prohlášení SBU (Služba bezpečnosti Ukrajiny) o tom, že se distancuje od zprávy Ministerstva vnitra a Generální prokuratury ohledně připravenosti silových struktur zasáhnout proti „bezvládí“ (tím byly myšleny společenské nepokoje) ve státě. SBU vyzvala obě strany (vládu a opozici) k mírovému řešení.⁹² Tuto situaci vystihovalo jedno z hesel znějících na Majdanu – „Milicija z narodom!“ (Policie je s národem). Jednotlivá oddělení ozbrojených složek začaly činit prohlášení o své loajalitě opozici. Demonstrantům se podařilo přesvědčit policii o tom, že nemají v úmyslu používat násilí během akcí protestu, že se nejedná o radikální nacionalistické skupiny (jak je v médiích charakterizoval režim), ale o běžné občany. Zde se projevila efektivita metody nenásilného přesvědčování, v jejímž rámci především ženy a mladé dívky během akcí

⁸⁹ Włodzimierz Mokry, *Duchowe źródła pomarańczowej rewolucji na Ukrainie w 2004 roku* (Kraków: Szwajpolt Fiol, 2006), 170–177.

⁹⁰ Kasjanov, *Ukraina 1991–2007*, 347–348.

⁹¹ *Ibid.*, 359–361.

⁹² *Ibid.*, 360.

protestu, ale i jindy, darovaly květiny policistům a slovně vysvětlovaly pokojné úmysly a cíle hnutí, připomínaly, že v davu demonstrantů by mohli být jejich známí, sousedé, přátelé, rodinní příslušníci apod. V případě zatýkání demonstranti nekladli odpor, ale klidně nasedali do policejních vozů. Zatýkání nebránili ani ostatní demonstranti, kteří mohli vyjádřit svůj nesouhlas tím, že si sedli a pokorně pozorovali zákrok policistů (další metoda nenásilného odporu). I tato metoda byla efektivní, policisté přestali používat fyzickou sílu během zatýkání.⁹³

Diplomacie a ozbrojené složky sice pořád plnily své povinnosti, ale daly jasně najevo, že budou jednat v zájmu ukrajinského národa a nepodpoří režim, pokud se rozhodne pro cestu bezpráví a násilí. Pravděpodobnost násilné intervence ozbrojených složek vůči bezbrannému hnutí odporu se tak výrazně snížila, a to díky zdařilé aplikaci metod protestu a přesvědčování. Zato nenásilná intervence, jakožto další kategorie metod nenásilného odporu, stále mohla být použita.

Ke zjevné aplikaci metod nenásilné intervence došlo právě 23. listopadu, kdy stoupenci opozice začali vlastním (neozbrojeným) tělem blokovat přístup k budově, v níž sídlila Administrace prezidenta. „Blokáda“ pokračovala i v následujících dnech, byla však doprovázená „zdobením“ protiúderových policejních štítů květinami za účelem snížení napětí mezi složkami Berkut a protestujícími.⁹⁴

Lídři hnutí se maximálně snažili zabránit násilí, což je dle Sharpovy teorie nesmírně důležité. Hnutí odporu dokázalo získat pozornost mezinárodní veřejnosti a v případě, že by se představitelé Kučmova režimu rozhodli pro násilný zákrok vůči demonstrantům, bylo by možné aplikovat Sharpovu metodu politického jiu-jitsu. Kučma si však netroufnil použít otevřené fyzické násilí vůči vlastnímu národu. Autorka předpokládá, že měl k tomu hned několik důvodů. Je možné, že skutečně zvažoval „návrat“ a obnovení vlastní reputace prostřednictvím sehrání role usmiřovatele „oranžových“ a „modrobílých“. Dalším důvodem mohou být obavy z nespolupráce ozbrojených složek a jiných struktur. Prokazatelným je však nátlak evropských politiků, čehož Juščenko využil k zamezení použití násilí.

Tři dny po masové aktivizaci hnutí odporu Juščenko promluvil s generálním tajemníkem

⁹³ Grzegorz Rożniewski a Jakub Pszoniak, „Pomarańczowa rewolucja jako przykład nieposłuszeństwa obywatelskiego na podstawie działań „Pory!” we Lwowie“, *Pisma Humanistyczne*, č. 12 (2014): 259–273, Central and Eastern European Online Library (staženo 8. dubna 2021), 269.

⁹⁴ Janevskij, *Chronika „oranževoj“ revolucii*, 117.

OBSE Jánem Kubišem. Lze předpokládat, že tento dialog, který proběhl za zavřenými dveřmi, dal impulz k zahájení jednání u kulatého stolu. Pět dní po zahájení masových protestů, v Mariinském paláci⁹⁵ u kulatého stolu se setkali Leonid Kučma, Viktor Janukovyč a Viktor Juščenko. Vyjednávání se také zúčastnil již zmíněný Ján Kubiš, Vysoký představitel Evropské unie pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku Javier Solana, polský prezident Aleksander Kwaśniewski, prezident Litvy Valdas Adamkus.⁹⁶ Všechny strany se zavázaly k nenásilnému řešení situace.

Nenásilné akce na podporu ukrajinského hnutí odporu pokračovaly po celém světě, zejména ve státech, kde byla početně zastoupena ukrajinská menšina. Nejvyšší soud konečně zahájil řízení Juščenkovy stížnosti proti CVK ohledně chybného (nespravedlivého) rozhodnutí o výsledcích voleb.⁹⁷ Jednání u kulatého stolu se opakovalo prvního prosince a dá se říci, že spustilo proces příprav k opakovanému kolu voleb (v případě, že Nejvyšší soud rozhodne ve prospěch Juščenka). Opozice měla okamžitě přestat blokovat Administraci prezidenta a vyzvat své stoupence z řad státních orgánů, aby se soustředili na své pracovní povinnosti zaměřené na stabilizaci vzniklé situace. Vláda se měla zaměřit na řešení problémů spojených s provedením opakovaného kola voleb a legalitou jejích výsledků.⁹⁸ Opakované druhé kolo voleb (třetí kolo) proběhlo 26. prosince. Tentokrát vyhrál Viktor Juščenko, který získal o 7,8 procentních bodů víc hlasů než jeho soupeř Janukovyč (poslední zmíněný skončil s výsledkem 44,19 %).⁹⁹

Autorka předpokládá, že dynamika nenásilného odporu na Ukrajině má nejbliž k mechanismu přeměny, který Sharp označil jako akomodace. Jednalo se o určitý kompromis mezi stávající vládou a opozicí. V některých situacích je možné potvrdit výskyt prvků nenásilného nátlaku (další mechanismus dle Sharpovy teorie), nelze však říci, že hnutí odporu plně blokovalo všechny zdroje moci režimu nebo, že přesvědčilo všechny obyvatele státu včetně nejloajálnějších skupin. Kromě toho poté, co se Juščenko stal prezidentem, v parlamentu i nadále zůstala část stoupenců režimu, jejichž činnost byla v rozporu s demokratickými cíli hnutí. Viktor Janukovyč se například stal v roce 2006 premiérem.

⁹⁵ Mariinský palác se nachází v Kyjevě, je oficiálním sídlem prezidenta Ukrajiny.

⁹⁶ Janevskij, *Chronika „oranževoj“ revoljucii*, 134.

⁹⁷ *Ibid.*, 159.

⁹⁸ *Ibid.*, 180–181.

⁹⁹ *Ibid.*, 286.

Závěr

Cílem této práce bylo posoudit, zda oranžová revoluce, a do jaké míry, byla projevem nenásilného odporu, který naplňuje znaky dle teoretické „příručky“ Gena Sharpa. V teoretické části autorka pracovala s teorií nenásilného odporu. Klíčovým bylo zjistit, jak Gene Sharp přistupuje k teorii nenásilného odporu, jak ho definuje a jak by podle něj měl fungovat v praxi. Autorka se zaměřila na hledání hlavních definičních znaků Sharpovy teorie nenásilného odporu, aby posoudila, zda publikace *From dictatorship to democracy: A Conceptual Framework for Liberation* skutečně může sloužit jako příručka pro uvedení nenásilného odporu do praxe.

Gene Sharp patří k teoretikům, kteří k nenásilnému odporu přistupují pragmaticky a snaží se ho tak učinit efektivním způsobem boje bez použití násilí. Pragmatický přístup nevyplývá z náboženských nebo etických učení, jak tomu je u přístupu principiálního, nýbrž pramení z vojenských strategií. Sharp definuje nenásilný odpor jako nenásilný boj, jenž je uplatňován podle strategického plánu, vypracovaného na základě analýzy konfliktní situace, definování silných a slabých stránek soupeřících skupin, stanovení metod aplikace nenásilné akce, a určení mechanismů, které boj doprovází. Tuto definici autorka odvodila na základě rozboru Sharpova díla, v němž je také vysvětleno, proti komu tento typ boje může být veden. Nenásilný odpor lze použít za účelem svržení nedemokratického režimu a nastolení demokracie, čemuž napovídá i samotný název publikace *From dictatorship to democracy*. Tato publikace byla také oporou při hledání modelu, který, dle autorčina mínění, je zásadní pro použití teorie nenásilného odporu v praxi. Tvoří ho následující znaky: slabiny režimu, zdroje nespokojenosti společnosti, lídr nebo vůdčí skupina hnutí (stratég), cvičný pokus o aplikaci nenásilného odporu, metody a mechanismy nenásilného odporu. S těmito znaky autorka dále pracovala v analytické části práce.

Cílem analytické části bylo na základě analýzy oranžové revoluce identifikovat výše zmíněné definiční znaky, což by napomohlo autorce odpovědět na otázku, zda oranžová revoluce skutečně mohla být zkonstruována dle Sharpovy „příručky“.

Autorka identifikovala slabiny režimu – systém vládnutí, který umožňoval účast opozice ve volbách a mechanismus vydírání, který fungoval jako donucovací prostředek neboli nástroj vládnutí režimu. Ze způsobu vládnutí a nátlakových mechanismů státu také pramenila nespokojenost společnosti. Ukrajinská společnost požadovala novou nezkorumpovanou demokratickou vládu. Opozice využila nálady ve společnosti a pokusila

se o několik protestních akcí – Ukrajina bez Kučmy! a Povstaň, Ukrajinu!. Tento krok může být považován za cvičný pokus o aplikaci nenásilného odporu. Neúspěšný cvičný pokus odhalil chyby v postupu opozice – nedostatečná informovanost společnosti o cílech opozice (což bylo důsledkem nesjednocenosti opozičních stran), absence organizovanosti a negativní kampaň. V roce už se 2004 opozice vypořádala s výše zmíněnými nedostatky. V prezidentských volbách opoziční strany Naše Ukrajina a Blok Julie Tymošenkové spojily své úsilí proti Straně regionů, kterou podporoval Kučma za účelem zachování kontinuity zdiskreditovaného režimu. Lídry hnutí odporu proti Kučmovu režimu se tedy stali Viktor Juščenko, kandidát na post prezidenta Ukrajiny, a jeho opoziční spojenec Julie Tymošenková. Lídři hnutí koordinovali akce nenásilného odporu, v rámci kterých byla použita kombinace metod spadajících do tří kategorií, jež vymezil Sharp: protest a přesvědčování, odmítnutí spolupráce, nenásilná intervence. Zdařilá aplikace těchto metod vedla ke změně poměru sil mezi vládou a opozicí, který, dle autorčina mínění, je srovnatelný s mechanismem akomodace, o němž psal Sharp.

Autorka dospěla k závěru, že oranžová revoluce může být považována za příklad použití teorie nenásilného odporu dle Sharpova pojetí. Avšak je třeba brát ohled i na jiné aspekty a interpretace této události, o nichž se zmínil například historik Heorhij Kasjanov. Autorka pomocí analýzy události identifikovala všechny definiční znaky, jež vymezila na základě práce s výše zmíněnou publikací Sharpa. Přesto nelze s jistotou říci, zda tuto Sharpovu knihu skutečně lze považovat za příručku určenou pro strategy nenásilného odporu. Dle autorčina mínění se jedná o teoretickou publikaci vzniklou na základě komparace a analýzy různých hnutí odporu a historických události, které se konaly v různých částech světa (tzn. ve státech s odlišnou ekonomikou, politickým režimem, sociálními podmínkami apod.). Je třeba si uvědomit, že nenásilné akce probíhaly již dlouho předtím, než se objevila teorie nenásilného odporu, zejména ta pragmatická, jíž se věnoval Sharp. Nenásilné hnutí odporu se tedy může vyvinout zcela spontánně (to také připouští i samotný Sharp), aniž by bylo naplánováno nebo jeho účastníci byli obeznámeni s nějakou komplexní teorií.

Sharpova publikace dokáže vysvětlit základní principy fungování strategického nenásilného odporu a poučit o případných rizicích souvisejících s aplikací nenásilných metod. Neobsahuje však žádný návod, postup nebo plán, ten musí strateg vypracovat sám, na základě analýzy konkrétní situace. Přičemž strategův plán se může měnit podle toho,

jak se tato konkrétní situace vyvíjí. Sharp sice zdůrazňuje důležitost strategického plánování a nabízí teoretické vysvětlení, co by mělo zahrnovat, ale nenabízí skutečný, hotový plán. Tudíž tvrzení, že všechny „barevné revoluce“ probíhají dle stejného scénáře nebo návodu obsaženého v jisté „příručce“, je přinejmenším zjednodušené, zkreslené a zavádějící.

Summary

This Presented bachelor's thesis is aimed to analyse the social and political events that took place in Ukraine in 2004 and are known as the Orange Revolution. In the bachelor's thesis, these events are considered as a manifestation of the nonviolent struggle against undemocratic government. The thesis presents a model of the functioning of nonviolent resistance in practice, which was developed on the basis of the academic field found by Gene Sharp. The thesis serves to assess the hypothesis that the Orange Revolution was developed according to the rulebook of Gene Sharp.

There are several theoretical approaches to nonviolence. The pragmatic approach, advocated by Gene Sharp, was described in the thesis in greater detail. The pragmatic approach, which is based on military strategies and seeks to improve the effectiveness of nonviolent resistance in practice, has been compared with a principled one, the basic ideas of which are based on ethical and religious principles. Gene Sharp researched various manifestations of nonviolent resistance known in the past and enriched his academic? research with an analysis of various political regimes. Sharp's research made it possible to develop a theory of nonviolent resistance that explains the main principles of its functioning in practice. Sharp presented advantages of nonviolent resistance from a pragmatic (strategic) point of view. Sharp described the means, or resources, by which the government gains and maintains political power. At the same time, these sources of political power are its weaknesses, as blocking access to them disrupts the functioning of the regime. Sharp listed 198 methods of nonviolent resistance that can be used to change the balance of power between the current undemocratic government in the state and the resistance movement. Sharp also mentions four mechanisms for changing power relations that can occur in non-violent actions. The course and results of nonviolent resistance depend on these mechanisms and methods. The thesis examines the functioning of Sharp's theory in practice. The fulfilment of the Gene's guidelines was subsequently examined on

the example of the Orange Revolution in Ukraine. The guidelines included the following features: regime weaknesses, sources of society dissatisfaction, a leader or main representatives of the resistance movement, a practical attempt to apply nonviolent resistance, methods and mechanisms of nonviolent resistance.

Given the knowledge gained during the writing of this thesis, I concluded that, according to Sharp's theory the Orange Revolution can be considered as a manifestation of non-violent resistance. Also the thesis identifies the weaknesses of the Kuchma regime and sources of discontent in Ukrainian society. Conclusion reveals the opposition leaders who led the resistance movement, the practical attempt carried out before the Orange Revolution and the mechanism of accommodation and the various categories of methods used during the event.

Použitá literatura

Primární zdroje:

„Kučma obicjaje najbrudniši vybory“. *Ukrajinska pravda*, 19. prosince 2003, <https://www.pravda.com.ua/news/2003/12/19/2997088/> (staženo 30. března 2021).

„Sem etapov scenarija po uničtoženiju Belarusi – Lukašenko rasskazal ob istinnych zamyslach opponentov“. *Belta*, 16. září 2020, <https://www.belta.by/president/view/sem-etapov-stsenarija-po-unichtozheniju-belarusi-lukashenko-rasskazal-ob-istinnyh-zamyslah-opponentov-406999-2020> (staženo 20. dubna 2021).

„Ukrajina „prokovtnula“ reformu Kučmy“. *Ukrajinska pravda*, 28. května 2003, <https://www.pravda.com.ua/news/2003/05/28/2994028/> (staženo 23. března 2021).

Brjuchoveckyj, Vjačeslav. *My jdemo! We are Marching!*. Kyjiv: Kyjevo-Mohyljanska akademija, 2005.

Centr Razumkova. „Polityčna reforma 2003: stavlennja hromadjan, jich učať i riveň pidtrymky“. *Nacional'na bezpeka i oborona* 39, č. 3 (2003): 2–9, https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD39_2003_ukr.pdf (staženo 23. března 2021).

Janevskij, Daniil. *Chronika „oranževoj“ revoljucii*. Charkov: Folio, 2005.

Lytvyn, Volodymyr. *Ukrajina 2004: Podiji, dokumenty, fakty Tom I–III*. Kyjiv: 3 Media, 2005.

Sekundární zdroje:

Åslund, Anders. *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2009.

Burrowes, Robert J. *The Strategy of Nonviolent Defense: a Gandhian Approach*. Albany: SUNY Press, 1996.

D'Anieri, Paul. *Orange Revolution and Aftermath : Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*. Washington : Woodrow Wilson Center Press, 2010.

Darden, Keith A. „Blackmail as a Tool of State Domination: Ukraine under Kuchma“. *East European Constitutional Review* 10, č. 2/3 (jaro/léto 2001): 67–71, <https://heinonline.org> (staženo 29. března 2021).

- Kasjanov, Heorhij. *Ukrajina 1991–2007: narysy novitňoji istoriji*. Kyjiv: Naš čas, 2008.
- Kulčyckyj, Stanislav, Jurij Mycyk a Vitalij Vlasov. *Istorija Ukrajiny Dovidnykovyj posibnyk dlja abiturijentiv ta školjariv*. Kyjiv: Litera LTD, 2008.
- Kulčyckyj, Stanislav. *Ukrajinská revolucija*. Kyjiv: Heneza, 2005.
- Kuzio, Taras. „Ukraine’s Orange Revolution: The Opposition’s Road to Success“. *Journal of Democracy* 16, č. 2 (19. dubna 2005): 117-130, <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0028> (staženo 30. března 2021).
- McCarthy, Ronald a Christopher Kruegler. *Toward Research and Theory Building in the Study of Nonviolent Action*. Massachusetts: The Albert Einstein Institution, 1993.
- Mokry, Włodzimierz. *Duchowe źródła pomarańczowej rewolucji na Ukrainie w 2004 roku*. Kraków: Sz wajpolt Fiol, 2006.
- Powers, Roger S., William B. Voge, Christopher Kruegler a Ronald M. McCarthy, eds. *Protest, Power and Change: an Encyclopedia of Nonviolent Action from ACT-UP to Women's Suffrage*. New York: Routledge, 1997.
- Roberts, Adam a Timothy Garton Ash, eds. *Civil Resistance and Power Politics: the Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Roźniewski, Grzegorz a Jakub Pszoniak. „Pomarańczowa rewolucja jako przykład nieposłuszeństwa obywatelskiego na podstawie działań „Pory!” we Lwowie“. *Pisma Humanistyczne*, č. 12 (2014): 259–273, Central and Eastern European Online Library (staženo 8. dubna 2021).
- Sharp, Gene a Marina Finkelstein, ed. *The Politics of Nonviolent Action, Part One: Power and Struggle*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1984.
- Sharp, Gene a Marina Finkelstein, ed. *The Politics of Nonviolent Action, Part Two: The Methods of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1980.
- Sharp, Gene a Marina Finkelstein, ed. *The Politics of Nonviolent Action, Part Three: The Dynamics of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1985.
- Sharp, Gene. „Beyond Just War and Pacifism: Nonviolent Struggle towards Justice, Freedom and Peace“. *The Ecumenical Review* 48, č. 2 (duben 1996): 233–250,

<https://doi.org/10.1111/j.1758-6623.1996.tb03471.x> (staženo 25. března 2021).

Sharp, Gene. *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*. Cambridge, MA: Albert Einstein Institution, 2010.

Sharp, Gene. *There are Realistic Alternatives*. Boston: The Albert Einstein Institution, 2003.

Voronjanskyj, Olexandr. *Istorija Ukrajiny*. Charkiv: Parus, 2011.

Way, Lucan A. „Ukraine’s Orange Revolution: Kuchma’s Failed Authoritarianism“. *Journal of Democracy* 16, č. 2 (duben 2005): 131–145, <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0037> (staženo 25. března 2021).

Wilson, Andrew. *Ukraine's Orange Revolution*. New Haven: Yale University press, 2005.

Teze bakalářské práce
Jméno: Anna Levkova
E-mail: 57581583@fsv.cuni.cz
Studijní obor: Mezinárodní teritoriální studia
Semestr a školní rok zahájení práce: Zimní semestr 2020/2021
Semestr a školní rok ukončení práce: Letní semestr 2020/2021
Vedoucí bakalářského semináře: prof. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.
Vedoucí práce: PhDr. Jan Šír, Ph.D.
Název práce: Oranžová revoluce na Ukrajině v roce 2004: revoluce dle příručky?
<p>Charakteristika tématu práce:</p> <p>Přechod k demokratickým režimům ve státech bývalého východního bloku probíhal zpravidla nenásilně. Jako příklad lze uvést sérii „revolucí“ z roku 1989 ve východním bloku. Další série je dnes často označována jako tzv. „barevné revoluce“, začala „buldozerovou revolucí“ v Jugoslávii, po které následovala „revoluce růží“ v Gruzii, „oranžová revoluce“ na Ukrajině a „tulipánová revoluce“ v Kyrgyzstánu. Tyto události jsou mj. spojeny se snahou obyvatelstva prosadit změny ve fungování stávajícího politického režimu prostřednictvím zvolení nové politické elity, což je některými kritiky vysvětlováno jako pokus o nezákonný státní převrat. Obyvatelstvo výše zmíněných států kladlo odpor proti stávajícímu režimu, a to nenásilným způsobem. Teorie nenásilného odporu však není nová, zabýval se jí například americký politolog Gene Sharp. Sharpova publikace <i>From dictatorship to democracy: A Conceptual Framework for Liberation</i> je především v ruských zdrojích uváděná jako „příručka“ na provedení „barevných revolucí“, k nimž se řadí i ta „oranžová“. Tato práce se zaměřuje na „oranžovou revoluci“ na Ukrajině z roku 2004. Na jejím příkladu autorka posoudí, zda a nakolik odpovídá Sharpově teorii nenásilného odporu.</p>
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce:

Časové ani teritoriální vymezení se nezměnilo. V původním zadání cílem bylo charakterizovat události roku 2004 na Ukrajině z hlediska politického marketingu, se zaměřením na předvolební kampaně prezidentských kandidátů. Zvláštní pozornost měla být věnována medializovanému rozkolu elektorátu. Původní téma se ukázalo být moc širokým a pro rozsah bakalářské práce nezpracovatelným. Pro nedostatek primárních zdrojů původní téma bylo změněno na téma aktuální, které sice pořád zahrnuje prezidentské volby na Ukrajině v roce 2004, ale nahlíží na ně z jiného úhlu. Po podrobnějším zpracování literatury k tématu vznikla atraktivnější výzkumná otázka. Nová výzkumná otázka nevyžadovala práci s primárními zdroji, které by byly obtížně dohledatelné kvůli absenci přístupu k archivním materiálům.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1. Úvod
2. Nenásilný odpor – teoretický rámec
3. Teorie nenásilného odporu dle Sharpa
4. Analytická část – případ „oranžová revoluce“
5. Závěr

Prameny a literatura:

Åslund, Anders. *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2009.

Brjuchoveckyj, Vjačeslav. *My jdemo! We are Marching!*. Kyjiv: Kyjevo-Mohyljanska akademija, 2005.

Burrowes, Robert J. *The Strategy of Nonviolent Defense: a Gandhian Approach*. Albany: SUNY Press, 1996.

Janevskij, Daniil. *Chronika „oranžovej“ revoljucii*. Charkov: Folio, 2005.

Kasjanov, Heorhij. *Ukrajina 1991–2007: narysy novitňoji istoriji*. Kyjiv: Naš čas, 2008.

Kulčyckyj, Stanislav, Jurij Mycyk a Vitalij Vlasov. *Istorija Ukrajiny Dovidnykovyj posibnyk dlja abiturijentiv ta školjariv*. Kyjiv: Litera LTD, 2008.

Kulčyckyj, Stanislav. *Ukrajinská revolucija*. Kyjiv: Heneza, 2005.

Lytvyn, Volodymyr. *Ukrajina 2004: Podiji, dokumenty, fakty Tom I–III*. Kyjiv: 3 Media,

2005.

McCarthy, Ronald a Christopher Kruegler. *Toward Research and Theory Building in the Study of Nonviolent Action*. Massachusetts: The Albert Einstein Institution, 1993.

Powers, Roger S., William B. Voegelé, Christopher Kruegler a Ronald M. McCarthy, eds., *Protest, Power and Change: an Encyclopedia of Nonviolent Action from ACT-UP to Women's Suffrage*. New York: Routledge, 1997.

Roberts, Adam a Timothy Garton Ash, eds. *Civil Resistance and Power Politics: the Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Sharp, Gene a Marina Finkelstein, eds. *The Politics of Nonviolent Action. Part One: Power and Struggle*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1984.

Sharp, Gene a Marina Finkelstein, eds. *The Politics of Nonviolent Action, Part Two: The Methods of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1980.

Sharp, Gene a Marina Finkelstein, eds. *The Politics of Nonviolent Action, Part Three: The Dynamics of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1985.

Sharp, Gene. *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*. Cambridge, MA: Albert Einstein Institution, 2010.

Sharp, Gene. *There are Realistic Alternatives*. Boston: The Albert Einstein Institution, 2003.

Voronjanskij, Olexandr. *Istoriya Ukrajinjy*. Charkiv: Parus, 2011.

Wilson, Andrew. *Ukraine's Orange Revolution*. New Haven: Yale University press, 2005.

Podpis studenta a datum:

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Seznam příloh

Příloha č. 1: Metody nenásilné akce (seznam)

Přílohy

Příloha č. 1: Metody nenásilné akce

Metody nenásilného protestu a přesvědčování

Oficiální prohlášení

1. Veřejné projevy
2. Dopisy protestní nebo na podporu
3. Deklarace organizací a institucí
4. Podepisování veřejných prohlášení
5. Prohlášení o obvinění a záměrech
6. Skupinové nebo masové petice

Komunikace s širším publikem

7. Slogany, karikatury, symboly
8. Transparenty, plakáty a billboardy
9. Letáky, brožury a knihy
10. Noviny a časopisy
11. Nahrávky, rozhlas a televize
12. Psaní a promítání na oblohu nebo na zem

Skupinové akce

13. Delegace
14. Satirické vyznamenání
15. Skupinové lobbování
16. Hlídkování
17. Pseudovolby

Symbolické veřejné akce

18. Vystavení vlajek a symbolických barev
19. Nošení symbolů
20. Modlitby a bohoslužby
21. Šíření symbolických předmětů
22. Protestní svlékání se
23. Ničení vlastního majetku
24. Symbolické světlo
25. Vystavování portrétů
26. Kresba jako protest
27. Nové značky a názvy
28. Symbolické zvuky
29. Symbolická rekultivace
30. Hrubá gesta

Tlak na jednotlivé osoby

31. „Obtěžování“ úředníků
32. Vysmívání se úředníkům
33. „Bratříčkování“ (spřátelení se s protivníkem)
34. Bdění

Divadlo a hudba

35. Humorné scénky a vtipy
36. Divadelní a hudební vystoupení
37. Zpěv

Průvody

38. Pochody
39. Přehlídky
40. Náboženské procese
41. Pouť
42. Autokolony

Uctívání mrtvých

43. Politický smutek
44. Pseudopohřeb
45. Demonstrativní pohřeb

- 46. Vzdávání poety na pohřebištích
- Veřejná shromáždění
 - 47. Shromáždění na protest nebo podporu
 - 48. Protestní mítinky
 - 49. Tajné protestní mítinky
 - 50. Semináře
- Odchod a odmítnutí
 - 51. Protestní odchod
 - 52. Mlčení
 - 53. Odmítnutí ocenění
 - 54. Otočení se zády

Metody nespolupráce

Metody společenské nespolupráce

Ignorování osob

- 55. Sociální bojkot
- 56. Selektivní sociální bojkot
- 57. Lysistratický (sexuální) bojkot
- 58. Exkomunikace
- 59. Interdikt

Vypovězení spolupráce se společenskými událostmi, zvyky a institucemi

- 60. Pozastavení společenských a sportovních akcí
- 61. Bojkotování společenských akcí
- 62. Studentská stávka
- 63. Sociální neposlušnost
- 64. Přerušování členství v sociálních organizacích

Odmítnutí sociálního systému

- 65. Odmítnutí opustit domov
- 66. Totální osobní nespolupráce
- 67. „Útěk“ pracovníků
- 68. Útočiště
- 69. Kolektivní opuštění bydliště
- 70. Hijrat (emigrace jako protest)

Metody ekonomické nespolupráce

Bojkoty

Akce spotřebitelů

- 71. Spotřebitelský bojkot
- 72. Nekonzumování bojkotované produkce
- 73. Politika úsporných opatření
- 74. Neplacení nájemného
- 75. Neposkytnutí pronájmu
- 76. Národní spotřebitelský bojkot
- 77. Mezinárodní spotřebitelský bojkot

Akce zaměstnanců a výrobců

- 78. Bojkot ze strany zaměstnanců
- 79. Bojkot ze strany výrobců

Akce sprostředkovatelů

- 80. Bojkot ze strany dodavatelů a sprostředkovatelů

Akce majitelů a managementu

- 81. Bojkot ze strany obchodníků
- 82. Odmítnutí pronajmout nebo prodat nemovitost
- 83. Výluka (zamezení výkonu práce zaměstnavatelem)
- 84. Odmítnutí průmyslové pomoci
- 85. Generální stávka obchodníků

Akce vlastníků finančních zdrojů

- 86. Výběh bankovních vkladů
- 87. Neplacení příspěvků, členských poplatků a vkladů
- 88. Neplacení dluhů nebo úroků

- 89. Vypovězení smluv s fondy a smluv o úvěru
- 90. Odmítnutí poskytnout výnos (neplacení daní, nekupování licencí)
- 91. Odmítnutí peněz, jež vyplácí vláda
- Vládní akce
 - 92. Vnitřní embargo
 - 93. Zařazení obchodníků na černou listinu
 - 94. Mezinárodní embargo prodejců
 - 95. Mezinárodní embargo nakupujících
 - 96. Mezinárodní obchodní embargo
- Stávky*
 - Symbolické stávky
 - 97. Protestní stávka
 - 98. Rychlý odchod („blesková stávka“)
 - Zemědělské stávky
 - 99. Rolnická stávka
 - 100. Stávka zemědělců
 - Stávky zvláštních skupin
 - 101. Odmítnutí vykonávat nucené práce
 - 102. Stávky vězňů
 - 103. Stávky řemeslníků
 - 104. Profesní stávky
 - Obyčejné průmyslové stávky
 - 105. Firemní stávka
 - 106. Stávka průmyslníků
 - 107. Stávka jako projev solidarity
 - Omezené stávky
 - 108. Částečná stávka (stávky jedné určité skupiny v odvětví nebo podniku)
 - 109. Nárazníková stávka (stávky odborů)
 - 110. Zpomalení (úmyslné brždění) pracovního tempa
 - 111. Práce přesně dle smlouvy/instrukce (snížení výkonnosti)
 - 112. Nepříchod do práce ze „zdravotních důvodů“ (simulování)
 - 113. Stávka pomocí podání výpovědi
 - 114. Omezená stávka (omezená na konkrétní den nebo pracovní výkon)
 - 115. Selektivní stávka (zaměřená na konkrétní druh práce)
 - Multioborové stávky
 - 116. Multioborová stávka (v několika odvětvích naráz)
 - 117. Generální stávka
 - Kombinace stávek a ekonomického uzavření podniků
 - 118. Prozatímní uzavření podniků a organizací/institucí
 - 119. Ekonomické uzavření podniků

Metody politické nespolupráce

- Odmítnutí autority
 - 120. Odmítnutí zůstat loajální
 - 121. Odepření poskytnutí veřejné podpory
 - 122. Literatura a projevy vyzývající ke kladení odporu
- Nespolupráce občanů s vládou
 - 123. Bojkotování zákonodárných orgánů
 - 124. Bojkotování voleb
 - 125. Bojkot práce ve vládních institucích
 - 126. Bojkot ministerstev, agentur a dalších vládních struktur
 - 127. Odchod ze státních vzdělávacích institucí
 - 128. Bojkot organizací podporovaných vládou
 - 129. Odepření spolupráce se službami zajišťujícími pořádek (např. s policií)
 - 130. Odstranění značení (z nemovitosti a jiné)
 - 131. Odmítnutí akceptovat rozhodnutí představitelů vlády
 - 132. Odmítnutí rozpustit existující instituce

Alternativy občanské poslušnosti

133. Neochotné a pomalé plnění rozkazů
134. Neposlušnost v případě nepřítomnosti dozoru
135. Občanská neposlušnost
136. Skrytá neposlušnost
137. Odmítnutí rozpustit shromáždění nebo schůzky
138. Stávka vsedě
139. Odmítnutí podřídit se branné povinnosti nebo deportaci
140. Skrývání se, útěk a používání falešných dokladů
141. Občanská neposlušnost prostřednictvím nedodržování „nelegitimního“ práva

Akce státních zaměstnanců

142. Selektivní odmítnutí pomáhat představitelům vlády
143. Blokování přenosu/šíření informace a rozkazů
144. Brždění a překážení v práci
145. Všeobecní administrativní nespolupráce
146. Justiční nespolupráce
147. Úmyslná neefektivita práce a selektivní nespolupráce s orgány výkonné moci
148. Povstání

Domácí vládní akce

149. Pseudolegální vyhýbání se a zpoždění
150. Vypovězení spolupráce s ústavodárnými orgány

Mezinárodní vládní akce

151. Změny v diplomatických a jiných reprezentativních strukturách
152. Odložení a zrušení diplomatických akcí
153. Odepření oficiálního uznání
154. Přerušování diplomatických styků
155. Opuštění mezinárodní organizace
156. Odmítnutí členství v mezinárodní organizaci
157. Vyloučení z mezinárodní organizace

Metody nenásilné intervence

Psychologická intervence

158. Sebeobětování (sebeupálení)
159. Hladovka
160. Obrácený soud
161. Nenásilné obtěžování

Fyzická intervence

162. Sezení
163. Stání
164. Jízda v dopravních prostředcích
165. Brouzdání se (ve vodě)
166. Chození dokola
167. Modlení se
168. Nenásilný nájezd
169. Nenásilný nálet
170. Nenásilná invaze
171. Nenásilná překážka (např. zásah vlastním tělem mezi osobu a nářadí/předmět s nímž vykonává určitou činnost)
172. Nenásilné blokování
173. Nenásilná okupace

Sociální intervence

174. Stanovení nových sociálních pravidel
175. Přetížení zařízení (úřadů, nemocnic apod.)
176. Zdržování (akce, jejichž cílem je zpomalit něčí činnost)
177. Protestní, pořad opakující se projevy
178. „Gerilové divadlo“ (amatérská, spontánní pouliční představení)
179. Alternativní sociální instituce
180. Alternativní systémy komunikace

Ekonomická intervence

181. Obrácená stávka (stávkující pracují naopak víc, enormně)

182. Stávka setrváním na určitém místě (stávkující zůstávají v práci i po skončení pracovní doby)
 183. Nenásilné obsazení budovy nebo pozemku
 184. Odmítnutí podílet se na blokádě
 185. Politicky motivované padělání
 186. Preventivní nakupování (na jednom místě se akumuluje nadbytek zboží, jinde je ho nedostatek)
 187. Zabavení majetku
 188. Dumping
 189. Selektivní patronát (upřednostňování určitých klientů za účelem znevýhodnění jiných)
 190. Alternativní trhy
 191. Alternativní dopravní systémy
 192. Alternativní ekonomické instituce
- Politická intervence
193. Přetížení administrativních systémů
 194. Odhalení tajných agentů
 195. Úmyslné aktivity, které vedou k zatčení
 196. Občanské nepodřízení se „neutrálním zákonům“
 197. Práce bez kolaborace s režimem
 198. Duální svrchovanost a paralelní vláda (samospráva)

Zdroj: Gene Sharp, *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation* (Cambridge, MA: Albert Einstein Institution, 2010), 79–87.